A MAGYAR KÖZÉPKOR KÖLTÉSZETE

Szerkesztette és fordította
Geréb László

Megjelent a Franklin Könyvkiadó 1950-es kiadása alapján.

© Geréb László jogutódai
© Kiss József Könyvkiadó

Kiss József Könyvkiadó Kft.
Budapest, 2006

TARTALOM

Bevezető
Jegyzetek
Források

1. Siralomének a tatárdúlta Magyarországról
2. A bűnbánatról
3. Valfer ispánra, aki a Küszén hegyén bencés klastromot alapított
4. Szent Gellért püspök vértanúról
5. Himnusz Szent Bernátról
6. IV. Béla dicsérete
7. IV. Béla király családjának sírkövére, 1270.
8. Papok siralma
9. Szent Demeter balladája
10. Zsolozsma Szent István királyról
11. Himnusz Szent Lászlóról
12. Szent László király dicsérete
13. Szent Imre története
14. Konrád lovag balladája
15. Remete Szent Pálról
16. Himnusz Szent Istvánról
17. Szent Istvánról
18. Szent Erzsébet özvegyről, a magyar király lányáról
19. Szent Mihály arkangyalról
20. Magyarország szent patrónusaihoz
21. Mértékre írott vers Károly király haláláról
22. A hun király nevének magasztalása
23. A kétféle időről
24. Miképpen mentek a hunok Meótiszból Szittyaországba
25. Miképpen küldé a hunok tanácsa Kusidot követségbe Szvatopluk pannóniai herceghez
26. Minő ajándékot küldtek a hunok a pannóni hercegnek
27. Miképpen győzték le hatalommal a hunok Szvatopluk pannóni herceget
28. Miképpen győzte le Konrád császár a hunokat és vesztek a hun vezérek Bulcsu és Lehel
29. Miképpen veszett a pannóni király, Aba
30. Miképpen ölte meg Béla a pogány királyt
31. Miképpen ölték meg Szent Gellért püspököt
32. Miképpen szabadított meg Szent László valamely tatár kezéből egy szüzet, aki a nevét hívta
33. Kóbor diákok siralma
34. Harmatoznak, lám, a mennyek...
35. A Boldogságos Szűz dicsérete
36. Magasztalnak az egek...
37. Jessze-törzsök vesszeje.
38. Krisztus anyja, örvendezzél...
39. Szent István király balladája
40. Himnusz a nándorfejérvári diadalra
41. Hunyadi János halálára

FÜGGELÉK

Regös ének
A csillag
Jegyzetek a versekhez a versek sorszáma szerint
Műfajok, versformák
A kiadásról
Utószó

Radnóti Miklós emlékének

A MAGYAR KÖZÉPKOR KÖLTÉSZETE

Nomád népek ködös gomolygásából az 5. században bukkan fel a délorosz síkságokon a történelem számára a magyar. A 9. század óta pontosan ismerjük történetét, mígnem mai hazája földjén megtelepedve, a 11.-ben államot alkot: keresztény, hűbéri királyságot. A magyar pogány kor hosszú századaiból azonban irodalmi, költői maradványunk nincs. Az ó-magyar költészet egyetlen emléke, a vízkereszti játékosok ún. regöséneke csupán a múlt században jegyződött fel a nép ajkáról. Két részből tevődött össze: részben sámánének a Napot jelképező csodafiúszarvasról, részben Szent István és a keresztény királyok elől bujdosó pogány énekesek, alakosok panasza. A kettő azonban kilencszáz év alatt értelmét vesztve, egymásba mosódott, kopott, zavarodott - így már nem költői maradvány, inkább csak emléke a hajdankori költészetnek.[1] Más emlékeink is maradtak pogány kori költészetünkről: a történeti énekek némelyikének emlékét (Árpádról, Lehelről, Botondról) középkori história-irodalmunk őrizte meg, elkeveredve idegen krónikákból merített könyvmondákkal, kölcsönzött regékkel.[2]

Az írás, a szorosan vett irodalom magyar földön a kereszténység fölvételével honosodott meg. A magyar nyelv irodalmivá érése azonban még évszázadokig tart.[3] Első nyelvemlékeink a 11. századból valók, az első összefüggő szövegek a 13. végéről és az első magyar könyv, száz évvel későbbi: a 14. század végén keletkezett, a Ferenc-legenda, melynek másolata a Jókai kódexben őrződött meg.[4] A csekély számú ó-magyar nyelvemlék közt egyetlen verses maradvány van, a közismert Mária siralom. Ez azonban latinból készült fordítás, irodalom előtti nyelven kísérlet műfordításra, így az egykorú nyelvnek aligha hű képe; archaizmusa megvesztegető, de nem eredeti magyar irodalmi alkotás, csupán nyelv-, verselés- és stílustörténeti érték.

Ugyanez áll a közép-magyar nyelven írt maradványokra is: megannyi fordítás és ezenfelül a 15. század elejéről származó ún. huszita bibliafordításon[5] kívül a magyar kódexek mind a század végéről, sőt a 16. elejéről származnak. Jobbára már nyomtatott latin könyvek alapján készültek s már keletkezésükkor egy avult kor kései visszhangjai voltak: középkori művek fordításai az újkorban. Az ezek közt fennmaradt versek ugyancsak fordítások, többnyire döcögősek.[6]

A magyar középkor eredeti költészete tehát, amit ismerünk, ami ránk maradt, csupa latin nyelvű alkotás. A 12. század végétől a 15. derekáig közel három évszázad magyar költői maradványait jelentik. S miután a hazai latin irodalom szerves alkotórésze a magyar szellem irodalmi tevékenységének s egyben alapja a magyar nyelvű irodalomnak,[7] e latin versek is szervesen beletartoznak költészetünk anyagába, történetébe - megismerésük tehát kívánatos és mellőzhetetlen mindenki számára, akit a magyar irodalom, a magyar művelődés története érdekel.

A népvándorlás germán barbárjai áradatként öntötték el a római világot s ebből az áradatból csupán apró szigetek emelkedtek ki, ahol a régi műveltség egy-egy darabja megőrződött. Ezek a szigetek a bencés kolostorok voltak, ahová a lezüllött római impérium széplelkei menekültek; a vagyonközösségben élő kis társaságok ápolták az antik szellemi és gazdasági kultúra emlékeit, majd átadták az új népek ama fiainak, akik közéjük léptek, tőlük tanultak. Így maradt fenn az antik irodalom, annak fogalmai, szókincse, kifejezéskészlete, öntudata és eszköze is - a latin nyelv. Mindezt az egyházi rend örökölte és így lettek klerikusok a latin irodalom folytatói. Ez az irodalom azonban már nem római, nem is ókeresztény, hanem egy új világ hangja: a feudális középkoré. A hűbériség fölé- és alárendeltségi viszonyban felépített társadalmának óriásira nagyított mennyei kivetítése: a nyugati országokban kialakult katolicizmus. A középlatin irodalom ezt a szellemi világképet építi ki és szolgálja, a földi világhelyzet őrizetére és biztosítására.

A földműves életformával, a hűbéri társadalmi szerkezettel együtt ezt a kultúrát, irodalmat veszi át az új hazában meggyökerezett magyarság is. Készen kapta, csak a maga körében folytatta s kifejlesztette belőle saját új irodalmát, költészetét. A gyűjtögetőből halász-vadásszá, majd vándorútja folyamán pásztorkodóvá fejlődött nép számára a földművelésre való áttérés újabb nagy fejlődést jelentett - miképpen a primitív természetimádó pogányság helyébe lépő katolicizmus, a hűbériség ideológiai megnyilvánulása is emelkedés volt.[8]

Az északi szlávokhoz hasonlóan, a magyarok közt is elsősorban germán harcosok szervezik meg a hűbériséget, oly nép tagjai, mely a középkor társadalmi és gazdasági viszonyaiban már magasabb fokra emelkedett. Példái, útbaigazítói az itteni haladó elemeknek. A gyakorlati munka mellett az ideológiait is minden népnél olyanok kezdik meg, akik fejlettebb, műveltebb nép köréből jöttek. (Pl. az íreknél latinok, a germánok közt latinok és írek, a szlávok közt görögök és germánok - a magyarok közt görögök, germánok, olaszok és szlávok.) Magyarországon Vencelin lovag és társai mellett Szent Gellértet találjuk társaival.

Magyar földön az első író Gellért csanádi püspök.[9] Az első századból két visszaemlékezés-szerű legendát ismerünk még (A nyitrai szentekről. Gellért kisebbik legendája), valamint Szent István nagyobbik legendáját, melyről még más helyen szólunk.

Irodalmi életet először Kálmán király (1095-1116) szervez. Hagyományos jelzője („könyves") nemcsak azt jelentette, amit a jámbor históriás feljegyzett róla, hogy könyvei voltak és olvasott, mint egy pap, hanem azt is, hogy megbecsülte, szerette az irodalmat és könyveket íratott. Udvarában utasítására készültek munkák (István kisebbik legendája, Hartvik életrajza István királyról, Alberik törvénygyűjteménye, sőt Szent Imre legendája) és e könyvek írói koruk legmagasabb színvonalán álló műveltségről tesznek tanúságot s bevezetőik, ajánló-leveleik királyi mecénásra s valóságos irodalmi körre utalnak.[10] Bizonyára a magyar királyság első centenáriuma körül Kálmán udvarában íródott meg az első történeti mű is a magyar nép és a királyság viselt dolgairól, az ú. n. ősgesta.[11]

A tatárdúlás, de kivált az évszázadokig tartó török és német pusztítás hazai földön úgyszólván minden régi irodalmi maradványt megsemmisített. Amit ismerünk, jobbára külföldön maradt fenn, márpedig valószínű, hogy a hazai írásoknak csak kisebb része vándorolt külföldre. A gyér maradványokból mégis megállapíthatunk két körülményt. Könyves Kálmán korától hol szegényesebb, hol dúsabb, de szerves, állandó irodalmi életünk van, melynek főágai: udvari és egyházi irodalom; idővel a kóbor (vágáns) diákok dalai is felbukkannak. Szellemi életünk azonban a középkorban is kedvezőtlen helyzetben volt: a királyi udvar és egyes klastromok viszontagságos életétől függött, szélesebb tanult réteg vagy éppenséggel városi polgártömeg nem állt mögötte. Így a hazai szellemi szükségleteket behozatallal, többnyire a szomszédos német kolostorok kódexeinek másolataiból elégítették ki s itthon csak annyi termett, ami máshonnan beszerezhetetlenül, helyi vonatkozásokat, hazai jellegű kívánalmakat szolgált (történelmi művek, hazai szentek legendái s ugyanilyen vonatkozású versek stb.).

Kálmán királytól kezdve végig a középkoron, a renaissance-ig nyomon követhetjük az udvari történetírás folyamatát. Ennek kiemelkedő maradványai Béla király jegyzőjének, majd Kézai Simonnak és Kálti Márknak históriái, a Dubniczi, Budai és végül a Thuróczi János féle „krónika". I. Lajos királyról két életrajzi emlékezést készítettek Küküllei János és a Minorita. Divatozik az irodalmi igényű oklevélszerkesztés.[12] Az egyházi szónoklatnak jeles művelői vannak már a 14. században is, ez a műfaj a 15.-ben lendül legmagasabbra Temesvári Pelbárttal és kortársaival. Legendák is készülnek. Tudunk külföldön működött magyar tudósokról, de mindennemű bölcselet-, jog- és hittudományi irodalmi maradványok hiánya a tudományos élet csekély voltára mutat.

Könyves Kálmán kora után még egy teljes századnak kellett eltelnie, míg latin nyelvű irodalmunkban a költészet is megjelenik. A 12. század végén még csak rímes prózával találkozunk (pl. kötetünkben a Szent László zsolozsma egyes régibb eredetű részei), sőt rímtelen énekkel (1. a Gellért antifónát) is. A 12-13. század fordulóján, III. Béla kora után műveltebb, fejlettebb az udvari élet s idegen dalnokokat, költőket vendégel[13]; tán az egyházi költészetnek egyes mesterei is megfordulnak a hazai kolostorokban. A 13. század első felére esik a hazai költői gyakorlat kifejlődése, ugrásszerű fellendülése: a század elején klastromi levéltárosok kezdetleges epigrammái - a tatárjárás idején már a Siralom.

Középkori szellemi életünk provinciális jellegű s így a költészet is helyi szükségletek kielégítésére szorítkozik. Németországi kódexekből másolják az egyházi énekeket, de francia eredetű szerzetesrendek közvetlenül anyaházaikból is kapnak költői mintákat, hatásokat. Ezek alapján költik dalaikat névtelen szerzetes költőink. Európai színvonalon így honosodnak meg nálunk az egyházi költészet összes műfajai, továbbá történeti énekek.

Az írói egyéniség és eredetiség fogalma romantikus eredetű s alig másfél százados múltra tekinthet vissza. A középkor éppenséggel nem ismeri az írói, költői egyéniséget. A konvenciók kötelezők. Ha pl. sok szentről sok verset olvasunk, monotóniát tapasztalunk. A versek több, de hasonló skémára mennek. A konvenciókra kirívó példa gyűjteményünkben Szent Erzsébet sequentiája, mely eredetileg külföldön és más szentre íródott, de hazai breviáriumaink Erzsébetre vették át - igen szép vers, minden szentre egyaránt elmondható általánosságokkal. Az általánosságok mellett vannak különleges mondanivalók is, de ezek frazeológiája nagyjában szintén szokványos: minden szó jelentőségét a középkori európai irodalom egésze határozza meg - arra rezonál és annak rezonanciáját váltja ki. - Minden kor irodalma a maga mértékével mérendő. A másolást és fordítást persze a középkorban sem tekinthetjük önálló alkotásnak. A konvenciók, kölcsönzések magukban véve nem zárják ki az önálló alkotás fogalmát; ennek határa a fordítás, átdolgozás felé esetenként határozandó meg. A konvenciók ellenére mégis mennyire jellegzetesen magyar pl. Szent István zsolozsmája. Esztergomban keletkezett, a 13. század végén, Kun László idejében.[14] Abban az időpontban a magyarság először döbbent rá, mit ér, ha magát nyugati népnek, a Respublica Christiana tagjának képzeli: visszautasította a tatár szövetséget, elviselte a tatárdúlást s a keresztény kultúrájú nyugati szomszéd nemhogy segítette volna, hanem megragadja az alkalmat, magához ragadja az ország egy részét s hűbérúri fennhatóságát is elismerteti.[15] Világiak, kisebb egyházi személyek is kunokkal cimborálnak, közrendűekkel s az őshaza, a tatáros régebbi életforma romantikáját álmodják vissza. Kelet felé fordulnak. A prímási udvar azonban változatlanul kitart a szilárdan hűbéri nyugat mellett, panaszaival ostromolja Rómát. Ez a költemény háttere: intés Kun László pogánykodó uralma ellen. Felidézi példaképpen Szent István jámbor apostoli képét, szemben a hajdani világbíró „magyar" Atilla királlyal, de bizonyára Kézai Simon nyomán, tagadhatatlan büszkeséggel emlegeti a hun-magyar azonosságot.

A magyar szentekről szóló versek alapja a legendák és a gesták (históriák) szövege. E versek java része középkori költészetünk virágkorában a 13. század közepétől a 14. derekáig termett. Pompás nyelvük, tiszta verselésük, előadásuk nem marad koruk európai latin költészete alatt.[16]

Vallásos és egyben történeti ének, középkori és már kora-humanista is a *Siralom a tatárdúlta Magyarországról*. Hatalmas vers ez az 1241/42. esztendőből. A vallás hatalma még töretlen. A szellem jogainak határát a skolasztika bölcseleti mezbe öltözött elmejátéka határozza meg, mely értelmesen akarja meghatározni az értelmetlent. De a társadalom rendjét a múló idővel változó viszonyok már kikezdték. Ebben a vallásos hangú, de első történeti tárgyú énekünkben már nem csak konvencionális moralizálást találunk, de némi társadalomábrázoló törekvéseket is. A kolduló és prédikáló rendek fellendülésének kora ez. A költő ismételten időzik

annál a gondolatnál, hogy a tatárjárás okozta köznyomorúság megszüntette a gazdagok, a hatalmasok kiváltságait, úgy szenvednek, olyan emberek, mint mások. Néhány évvel később IV. Béla király dicséretére íródott ének[17] s a nyilván esztergomi kanonok-költő meginti paptársait: a magyar egyháznak a gazdagság a baja, úgy élnek a papok, hogy istentől sem félnek, jó lesz megjavulniuk.

Ez az időpont tulajdonképpen már az igazi középkor végső határa. Az utolsó Hohenstauf császár, II. Frigyes Itáliának is ura és az utolsó sikeres keresztes hadjárattal még Jeruzsálemet is magáévá teszi. Udvara a felvilágosodás és elő-renaissance csodás kivirágzása. A középkor vége s egyben a renaissance első kezdete, mely ettől fogva töretlen vonalban halad fölfelé. A középkor, az igazi középkor tulajdonképpen már a 12. században, a keresztes háborúkkal bomlásnak indul. A tengerparti olasz városok a hajózás és keleti kereskedelmi kapcsolataik megszilárdulása, a nyugat-keleti árucsere-forgalom révén hatalmasan fellendülnek s Európaszerte lökést adnak az árutermelésre. A fél ezredéve megült földműves-társadalom paraszti és lovagi harcosai, akik sosem jártak szülőföldjük határán túl és látókörükben a világ csak annyi volt, ameddig az egyházi és világi kard: pápa és császár hatalma terjedt - most egyszerre világot láttak. A katolikus egyház hatalmi körén túl nem vademberek és mesés szörnyek tanyáztak, hanem a keleti egyház és az iszlám hívei: egyik műveltebb és gazdagabb, mint a másik. Az összehasonlítás és a tapasztalás gondolkodásra vezetett, kivált, amikor az addigi szükségleti termelésről árutermelésre („terménygazdálkodásról pénzgazdálkodásra") való átmenet alapjában rendítette meg a hűbéri világot.

A magyar földet végigdúló tatárjárás korát követő fél évszázad múlva Európa fél lábbal már elhagyta a középkort. Ezt a szélen fekvő Magyarország is megérzi, tetézve azokkal a zavarokkal, amelyeket a világi nagybirtoknak éppen erre az időre eső kifejlődése okozott. A városok itt is gyarapodásnak indulnak, a parasztság hirtelen szegényedik: szaporodnak a tanult emberek s velük ez európai válság idején nálunk is felbukkan a vágáns költészet némi szerény nyoma. Ennek feltárása csak most indul,[18] eddig csak két darabját ismerjük: a *Papok siralma* a pápai udvar és a főpapok anyagias kapzsiságát, civakodását rója meg, a *Kóbor diákok siralma* panaszolja, hogy nem a tanultak, hanem a protekciós korhelyek kapnak egyházi hivatalt, a diák vásári kóklerré züllik s csak mennyei elégtétel a reménye. Az uralkodó rendet kiszolgáló udvari és egyházi irodalom mellett így tör fel a társadalom mélyéből a kisemberek elégedetlen hangja a vásári bukfenc közt odamondogató kóbor diákokkal. Ezeknek társadalomrajzában is van konvenció, de ez csak növeli hitelét: a panaszokat kiváltó okok közszájon forogtak, közhelyek voltak. S e panaszoknak a deákos, tanult rétegek közt is volt közönsége. A trufák, a pakocsás beszéd bizonyára fokozott mértékben szóltak erről magyarul - ha nem is maradtak ránk. A költő - ha hivatalt viselő pap, ha kóbor ágrólszakadt - mindenkor a szellem embere és hangot adott az elnyomott ember felzajdulásának. Mennyiben létezett nálunk ily nemű költészet mint a Kóbor diákok siralma, mennyiben eredeti vagy külföldi iskolákról hazahozott költői játék - ma még nem tudjuk. Az eddigi szerény nyomok alapján merész következtetéseket levonni nincs jogunk.

A 14. század második felében már nálunk is észrevehető a költői gyakorlat elfajulása, hanyatlása. A megbomlott társadalmi szerkezetnek megfelelően a 13. században magyar földön is már megbomlanak a román stílus szilárd formái. A 15. században nyugat hanyatló gótikája egy talaját vesztett s már csak görcsösen égbe néző társadalom formanyelve. Végső kifejlésében a lángoló stílus túl nagyot akaró kapkodása cifrákkal takarja a tartalom túlhaladottságát. Szeszélyes formajáték lesz úrrá a versekben is. Példázza ezt a 14. század második feléből való Magyar Rímes Krónika és későbbi, kevés 15. századbeli verses maradványunk is. A középkor hangját folytatni, formáit tartalommal megtölteni nem lehet többé: ideje elmúlt, itt a

humanizmus, mely már a 14. század végén belátogat határaink közé a velencei humanista diplomata, L. Monaci elbeszélő költeményével Mária királyné fogságáról.[19]

1456-ban egy ferences költő a nagyok elgyászolásának, úgy látszik, hagyományos formájában, leoninusban (l. IV. Béla sírversét, 1. Károly siratóját) búcsúztatja Hunyadi Jánost s ez alkalommal elkesergi a királyi hatalom süllyedését, a nagyurak önzését, kapzsiságát s egyetlen törekvését: a parasztnyúzást. De a középkori verskölteszet ekkor már véget ér. Harsányan, frissen, pajzánul, hitetlenül Janus Pannoniusé a szó.[20]

Középkori prózánk tovább dacol az idők változásával, mint a vers, igaz, hogy prózánknak nem akadt Janus Pannoniusa. De Thuróczi János történeti munkájának némely részlete valósággal szépprózai elbeszélés; nem a Gellért és István legenda novellisztikus előadásának továbbfejlesztője, hanem az olasz novellairodalom - ha nem is közvetlen - tanítványa. A vaskos kötetekben kinyomtatott prédikációgyűjtemények szerzőit is meglegyinti a renaissance szellője. Még legnagyobbikukat, Temesvári Pelbártot is, aki pedig megérezve az egyház veszedelmét, hadakozik a hűbériség rendjének minden lazítása ellen: megrója Mátyás királyt, amiért abszolutisztikus modern fejedelem és amiért úrrá tesz alacsony rangú embereket, akiket isten nem felső rendbe teremtett; ugyanígy a másik nagy prédikátor, Magyarországi Mihály is.[21]

A középkorban a termelőeszközök fejlődése s ettől függően a társadalmi formák változása lassú, lassúk a népek közt a szellemi kölcsönhatások is, hacsak erőszakos behatások meg nem gyorsítják ezt is, azt is. Ehhez képest a szellemi élet fejlődése, változása is lassú volt. A magyar az európai középkor derekán lép a civilizált népek sorába. Nem lévén indogermán nép, a latin szellem megismerését fokozott mértékben nehezítették nyelvi és kulturális akadályok. Jövevény lovagok, papok hatása alatt a nép magával hozott kulturális képességeit, fejlődésre képes hagyományait mint idegen, megvetett, alsóbbrendűnek tartott pogányságot elnyomják, irtják. Fél évezredbe telik, amíg belső klastromi használatra döcögősen megindul az irodalmi nyelv, addig csak adózott a magyar, de uraitól még ennyi műveltséget sem kapott. Addig írás, kultúra, irodalom, költészet csak egy keskeny felső réteg tulajdona volt, amely több-kevesebb klerikus műveltséghez jutott. Mire városaink fejlődése megindul, az európai középkor túljutott delelőjén s mire művelt polgárságunk kialakulásának anyagi feltételei megteremtődnek, súlyos belső és külső viszonyok gátolják városaink nyugati mérvű fellendülését. Középkori irodalmunk így egy keskeny, klerikus műveltségű réteg termése és tulajdona volt, de írói révén részben a népi hagyományokból merített, azokban gyökerezett. Nyugathoz viszonyítva, későn kezdődött, provinciális méretekben, lassan, kedvezőtlen körülmények közt fejlődött, de utolérte korát s együtt haladt a feudális Európa nemzetközi latin irodalmával.

A középkor bomlása után Európa tovább éli a haladó életet, átfejlődik a polgári, a tőkés termelőviszonyokba: e fejlődés korszakait jelzi a humanista, majd a barokk irodalom, az újklasszicizmus felvilágosodása - a romantikáig. Magyarország megragad középkori feudalizmusában. Az új társadalmi viszonyok és életformák szelleme nyugatról ide is eljut, követésre ösztönzi íróinkat, költőinket. De a betokosodott hűbéri társadalomban - polgári világ szelleme: olyan ellentét, mellyel legjobbjaink sem birkózhattak meg. Más társadalmi, más gazdasági alap kellett volna ahhoz, hogy a nyugati nemzetekkel minőségben és aránylagos méretekben lépést tarthassanak. A hazai írók csak példát vehettek, formákat utánozhattak, de az elmaradt, más szerkezetű világban gyökerezve csak szegényesen félértékeket teremhettek.

A magyar középkor költészete csekély és szerény ugyan, de teljes értékű, harmonikus termés, mert a társadalom, mely létrehozta, azonos szerkezetű volt a nyugatival, melynek mintául szolgáló költészetével hangja egybecsengett.

GERÉB LÁSZLÓ

JEGYZETEK

1. *Sebestyén Gyula:* A regösök. Bp. 1902.

2. *Sebestyén Gyula:* A magyar honfoglalás mondái. I. Bp. 1940 stb. - Komlós Aladár: Irodalmunk társadalmi háttere. (Bp. 1947. Új Könyvtár) c. tanulmánya 17-20. lapjain török analógiát idézve, helyesen mutat rá, hogy nomád népeknek nincs epikájuk nemzetté válásuk előtt: így a magyaroknak se igen lehetett a honfoglalás előtt - legfeljebb lírája, melynél viszont a dallam fontosabb, mint a szöveg, tehát a honfoglaló magyarok irodalmi poggyásza csekély volt: az irodalmi hagyaték hiányának ez a fő oka.

3. *Horváth János:* A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Bp. 1931. különösen 5, 13, 259 és kk. lapjai.

4. *Gombocz Zoltán:* Nyelvtörténeti módszertan. Bp. 1922. Összegyűjtött művei, I. Bp. 1938.

5. *Trencsényi-Waldapfel Imre* kiadatlan tanulmánya igazolja Tamás és Bálint papok bibliafordítását és huszita jellegét. Még Horváth Cirill: Huszita emlékeink. Ir. Közl. 1896, Döbrentei: Régi m. nyelvemlékek. I. Pest, 1838. XXIII. és köv. 1.

6. *Horváth Cirill:* Régi magyar költők tára I. Bp. 1921.

7. *Négyessy László, EPhK.* 1923. 196. 1., Waldapfel Imre, EPhK, 1931. 110. 1.

8. *Molnár Erik:* A magyar társadalom története az őskortól az Árpádokig, Bp., 1945.

9. *Gellért* (980-1046) több, csak címéről ismert munkája közül ránk maradt Értekezése (Deliberatio) a tüzes kemencébe vetett három ifjú énekéről. A kusza, misztikus írásműből a kor eseményeire utaló értelmes, érdekes mondatok is emelkednek ki.

10. *Kardos Tibor:* Középkori kultúra, középkori költészet, Bp. 1941. 60. és kk. lapok.

11. *Az ősgesta eredetéről.* História-irodalmunk legrégibb s eredeti alakjában ránk nem maradt darabjával - mely közép- s legújabb kori költészetünk dús forrása - e helyen nem foglalkozhatunk. „Szent László-kori" eredetét Hóman Bálint iktatta tudományunkba (A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII-XIII. századi leszármazói. Bp. 1925. Akad. A magyar történetírás kezdetei a Szent László-kori Gesta Ungarorum Történetírás és forráskritika c. kötetben, Bp. 1938.) Ezzel foglalkozó tanulmányunk végkövetkeztetése, hogy H. gondolatmenetét nem fogadjuk el. Egy késői külföldi író kiragadott mondataiból messzemenő következtetéseket épít egymás fölé. Bizonyítása következetlen, zavaros. Ezzel szemben László alatt semmi nyoma, hogy hazánkban irodalmi élet lett volna: Kálmán már irodalompártoló. Az úgynevezett ősgestából eredt históriáinkban mindenütt törést látunk Szent László után, illetve Kálmán történeténél. A forrásmű tehát bizonyára évtizedekkel László után, Kálmán udvarában, őalatta, esetleg fia, II. István alatt íródott.

12. *Trencsényi-Waldapfel Imre:* Küküllei János. Bp. 1936. 26-29. lap.

13. *Kardos* id. m. 71. lap és J. Lemovicensis hazai működése. L. alább.

14. Mezey László dolgozata a Magyar Századok (Bp. 1948) c. Horváth János Emlékkönyvben.

15. L. a Siralom erre vonatkozó verseit.

16. *Hegedűs István:* A magyarországi latin coelestis lyra. Akad. Ért. 1914., *Dankó József:* Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae. Bp. 1893., Kardos id. m.

17. A szlovén földön levő sittichi cisztercita kolostor kézirattárából újabban előkerült úgynevezett Sittichi Rímes Krónika. Téves elnevezéséről és valódi eredetéről lásd a kötet végén lévő 6. jegyzetet.

18. Mezey L. közlése: Steyrben (Felső-Ausztria) a Lamberg-kastély könyvtárában levő kézirat tartalmazza az itt 8. és 33. számmal közölt verseket s talán benne több magyar származású vágánsvers is található.

19. Gombos F. Albin: Középkori krónikások sorozatában közölve a mű magyar fordítása.

20. Huszti József: Janus Pannonius, Pécs, 1931. Geréb László fordításai - Janus Pannonius: A Duna mellől, Bp. 1940., ugyanaz: Itáliai évek. Bp. 1943.

A középkori hazai latin egyházi költészet kimerül a 15. század derekán, mígnem később Csanádival és másokkal már ez is humanista alakban folytatódik. Így gyűjteményünk keretén amazok már kívül esnek, miképpen a 15. század második feléből származó néhány magyar nyelvű dalt sem vettük már fel, melyek elseje a Mátyás megválasztásáról szóló ének: ez későbbi följegyzése ellenére is hitelesnek tartható.

21. Pelbárt Szent Lászlóról, továbbá Magyarországi Mihály: Az uraságról és szolgálatról szóló prédikációja. (Fordítása kéziratomban.)

Használtam még *Horváth János:* Irodalmunk fejlődésének főmozzanatai. Bp. 1908, u. az: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Bp. 1931. Pintér Jenő: Magyar irodalomtörténete I. Bp. 1930 és az abban felsorolt könyvészet nagy részét, melynek felsorolása ilyen összefoglalásban nem látszik szükségesnek.

E munka folytatása *A magyar renaissance költői* c. antológiám (Új Könyvtár 9. szám. Bp. 1947) melynek bevezetésére ugyancsak hivatkozom.

*

Atilla nevét szándékosan írom a magyar írásbeli és kiejtésbeli hagyománynak megfelelően egy t-vel, mert az „Attila" írásmód kizárólag francia szokás, melyet semmi sem tesz a magyar hagyománynál hitelesebbé. (Ir. Közl. 1893. és 1894.)

Az elmúlt évtizedekben elszórtan megjelent fordításaim a magyar középkor és a renaissance korából a sorozatbeli köteteim megjelenésével, tárgytalanná váltak, mert régebbi fordításaimat javítottam, nagyobbrészt teljesen újra fordítottam. Említett két kötetembe csak néhányat vettem át változatlanul régi fordításaimból.

Források

l, 6, 22-32. számú versek: Szentpétery Imre Scriptores rerum Hungaricarum Budapest, 1938. - 2, 3. Erdélyi László: A pannonhalmi főapátság története. Bp. 1902. 1. kötet. - 7. Toldy Ferenc: Marci chronica. Pest, 1867. - 4, 9-20, 34-38. Dankó József: Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae. Bp. 1893. - 21. Schwandtner: Scriptores rerum Hungaricarum. Wien, 1746. 1. kötet. Thuróczi krónikájának megfelelő helyén. - 5. J. Lemovicenis: Opera omnia. I-III. Veszprém, 1932 és Drevesnél 52. kötet. - 8, 33, 40. Dreves: Analecta hymnica medii aevii. 52. köt. - 41. Kovachich Márton György: Scriptores rerum Hungaricarum minores. Buda, 1798. II. Nyirkállói Tamás kancelláriai formulagyűjteményéből (Stylus) közli.

A Dankó gyűjteményéből közölt egyházi költemények keletkezésének időpontja pontosan meg nem határozható. Ezért az egyes verseknél feltüntetett kor teljes fenntartásával kezelendő. Ez csupán azt jelenti, hogy a költemény legrégibb szövegét a jelzett időpontból ismerjük. Lehet, hogy a vers régibb, de a ránk maradt másolatoknál korábbi keletű nem ismeretes. - A 15, 16. számú versek legrégibb szövege 14. századbeli Pálos-rendi misekönyvben található, mely a gottwitzi bencés kolostor könyvtárába került. A 4, 9-11. számú darabok első forrása a boldvai szertartáskönyv, mely a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában levő Pray-kódex egyik része, a 13. századból származik. A 12. sz. forrása az egri érseki könyvtárban levő misekönyv, melynek másolását 1394-ben fejezte be Miskolczi László. A 13, 14, 17-20. számú darabok forrása a pozsonyi misekönyvnek nevezett értékes kézirat a Széchenyi Könyvtárban, a bennlevő feljegyzés szerint 1341-ben Péter esztergomi és pozsonyi kanonok hagyatékaként gazdát cserélt. 34-38. sz. a zágrábi káptalan könyvtárában levő misekönyvből ered, melyben a másoló kezétől származó 1467-es évszámmal találkozunk. A 39. számú már nyomtatott könyvből származik, az 1484-i esztergomi breviáriumból.

Szíves támogatásukért ezúton mondok köszönetet Gerézdi Rabánnak és Mezei Lászlónak.

*

Pótlás. A könyv már a nyomdában volt, amikor szükség adódott, hogy utólag ebbe a gyűjteménybe iktassam be azt a leoninus epigrammát, amely kőbe vésve a Nemzeti Múzeumban található, ahova nyilván egy városházáról s minden valószínűség szerint a budairól került. A 13. sz. második feléből származik s a városfejlesztő politika jellegzetes emléke: polgárjogot és bűnbocsánatot ígér a letelepedőnek. (Domanovszky: Magyar művelődéstörténet. Bp.: Magy. Tört. Társ. [é. n.] 1. k. 199, 624. 1.) Középkori versirodalmunk e darabja ezek szerint a következő.

A budai városháza felirata.

- A 13. század második felében -

Örvend és jól jár vendég, aki jött ide: polgár;
lesz kegyelem gonoszon s várja a jót jutalom.

1. Siralomének a tatárdúlta Magyarországról

- 1241-ben vagy 1242 elején -

1.

Isten, ki a mindenségen
bíráskodol méltóképpen;
jóért jóval fizetsz vissza,
bűn meg bosszud ürmét issza,
  igazsággal mérsz nekünk:
Mi atyáink bűnbe estek,
rosszra mi se voltunk restek.
Im a vétek gyűlt fejünkre:
Szorongatás, vész megülte,
  szörnyűség tört ellenünk.

2.

Mind halálra hajtasz minket,
foglyul ejtik népeinket,
kardra hányták hőseinket;
jaj, mért adtad szemeinket,
  mért kell látnunk ennyi bajt!
Asszonyokat holtra űznek,
szép szemérme vész a szűznek,
elnémul a játszi gyermek,
vént, anyókát vérbe vernek;
  gazság mindent halni hajt.

3.

Filiszteus népen Saul,
Egyiptom a zsidón se dul
s Jóbon arab se ily vadul,
mint ahogy im ártatlanul
  isten nyáján borzalom:
Nőket szúrnak most keresztül,
lányokat is seregestül;
tisztelete nincs a papnak,
gyámoltalan aggra csapnak
  s kisdednek sincs irgalom.

4.

Milyen föld és milyen nemzet,
amely ilyen sarjat nemzett?
Oly kegyetlen, mord és hitvány,
gyilkolásra gyors, mint villám,
  melynek örök harc nem árt.

Ó, természet, szörnyű vészed
a világra mért idézed,
e vad népség miért készül
emberiség vesszejéül,
  miért szültél bősz tatárt?

5.

Mért volt nyitva anyjuk méhe,
mért foganták ezt beléje,
miért szülték a világra,
a világnak ártalmára,
  Krisztus népét veszteni?
Jaj, miért is küldted őket,
agyvelőnket fröccsentőket,
hogy szemünkből könnyü follyon
s indítsanak jajra folyton
  szörnyű gyászunk vészei?

6.

Jeruzsálem anyánk, jajgass,
eget verjél, ó, siralmas!
Sűrű sóhaj szálljon tőled,
végy vezeklő, görcsös övet,
  a fejedre hamvat hints!
Beárnyékolt súlyos bánat,
szined elhagy, képed sápad,
nyiljék könnyed kútforrása,
kelj keserü kárvallásra,
  mert sebednek mása nincs!

7.

Szülötteid valahányan,
derekasan, daliásan,
sebbe ejtve, vagy halálban,
ellenséges rabigában,
  gyalázatban sinylenek.
A halottak hantolatlan,
sebesültek ápolatlan,
kiváltója nincs a rabnak,
bujdosót nem oltalmaznak;
  rettegnek a nemzetek.

8.

Fegyvert fogtak hős vezérek,
összegyűltek jó vitézek,
ellenséget verni hátán,
vagy ha veszni kell csatáján,

mind egy szálig halni kész.
De felgyúlván a harc napja,
ellenségünk Mars nógatja,
a magyarnak szive fáradt,
táborában zavar támadt,
megkábult a józan ész.

9.

Ing a trónus, reng az ország,
Mars, Bellóna ostorozzák,
lándzsa repül, dárda roppan,
öldöklés kél szörnyü ottan,
holtak halma heverő.
Együtt hull el püspök, érsek,
írástudók elveszének,
ölnek vitéz férfihadat,
szétzilálva minden csapat;
hej, ránkborult az idő!

10.

Nem tudhatja itten senki
hányan haltak, számbavenni.
Kettő jött csak ide Párka,
egyik vonta, másik vágta
a halandók fonalát.
A magyarnak nézve vesztét,
az egek is, jaj, könnyezték.
Azt hihette, cháosz válik
a világból újra váltig,
aki ekkor látva lát.

11.

Betellett, mit jósló Dávid
zsoltározván zsoltárt, állit
Földbe főur nem jut egy sem,
papok teste temetetlen,
sirásó sincs, nő a bűz.
Ott feküsznek, ott rohadnak,
étkül égi madaraknak;
lettek kóbor kutyák konca,
farkas foga széthurcolja,
melyet senki el nem űz.

12.

Így buktak el - nem csodáljuk,
hogy ily halál hullott rájuk:
Mert a nagyja és az alja

jó erkölcsét félrehagyja,
csupa bűnnel van tele.
Durva, dúló lett a férfi,
bármi törvény semmi néki,
eskütszegő, hite hamis,
epikurus, falánk, csal is,
borital az istene.

13.

Jövevényt a kényük elnyom,
senyved tőlük özvegyasszony,
koldus elől házuk zárva,
prédájuk a gyönge árva;
nem kell nékik semmi jó.
A gunyájuk csupa pompa,
cifraság csak mindük gondja,
gőgösködni egy sem átall,
kenve vannak hazugsággal,
bujaságra mind mohó...

14.

Jámbor Ráchel, jajjal jajgat,
nem szünteti a siralmat,
mert az ádáz tatár csapat
ilyen rövid idő alatt
ennyi fiát ölte meg.
Sír Sionnak minden tája,
sem fia és sem leánya
nem jön hozzá, senki, senki,
édesanyját ünnepelni,
amig dul a förgeteg.

15.

Az ellenség dühhel dul-ful,
isten háza tüzzel pusztul;
jő és múlik most az ünnep,
melyet méltón meg nem ülnek,
nyögve bú és gyász alatt.
Nincs most részük szentmisékben
hívek üdve érdekében,
mindért, kik még testben élnek
mindért, ki már elszállt lélek
nem kél most az áldozat.

16.

Káromolva isten, szentek,
bűnös markok mit nem mernek!

Szent öltözet meggyalázva,
Szentséghez nyul a parázna,
ellenséges hetykeség.
Eltépik az Élet Könyvét,
papjait is sorra ölték,
kelyhet, kancsót és keresztet
eloroz a fékevesztett;
nincsenek már szentmisék!

17.

Remetéket felvertenek,
szétfutnak a szerzetesek;
klastromukban béke helyett
terpeszkedik hadi sereg;
regula ott nem terem.
Matutinum nincsen reggel,
vesperázni este nem kell,
elnémultak a zsolozsmák,
az éneket már nem zsongják,
cellák sora néptelen.

18.

Ki-ki tudja, menekülve,
a futásban van csak üdve;
visszahagyja kincs-aranyját,
szolgát, lovat, szarvasmarhát,
inkább aztán nyomorog.
Kényeskedő asszonynépek,
kik a házból alig léptek,
a haláltól most úgy félnek,
hogy futván, a messzeségnek
iramlanak csak gyalog.

19.

Jutva igyen végínségre,
nyomorában nincs ki védje,
fittyet hánynak a magyarnak,
szomszédságban akik laknak,
a baráti nemzetek.
Ki a pogányt elkerülte,
foglyul esik a kezükbe,
kifosztják a nemes embert
kincseiből, amit megment,
bármiképp is kesereg.

20.

Tisztesség és jóság nincsen!
Hatalomra ki tekintsen?
Igazság és törvény semmi:
Bárkitől el tudja venni
ős javát a vakmerő.
Régi hűség nincs erőben,
a reménység senyvedőben,
pironkodik a szemérem,
duzzad a bűn nagykevélyen
és a gazság egyre nő.

21.

A természet rendje ellen
szülők kelnek most kegyetlen,
gyermeküket meggyilkolják,
tűzbe vetik, vízbe fojtják;
elmondani borzadok! -
Egyiptom és Juda vétett
hajdan, ölve gyermeknépet;
mi pannóni földünk pedig
most ugyanígy fenekedik,
de felettébb, mint azok.

22.

Üldözőtől megrettenvén,
templomba tér a keresztény,
édesanyját oda menti,
de magát is ott veszejti;
rájuk gyújtják a tetőt.
Kit ellenség le nem vágott,
hordozza a szolgaláncot;
nagy nemzetű sarjadékok
rabszolgákul martalékok,
hadifoglyok, rabok ők.

23.

Egykor gazdag Magyarország,
mely dicsőség sugároz rád,
tenn erődben oly hatalmas,
országokon diadalmas,
kincsed is gyűlt módfelett!
Birodalmad vala téres,
királyod nagy és fölséges,
hadad hős, a kardja éles,
tartományod földje népes;
béke lakta földedet.

24.

Buktattál sok birodalmat,
mások sose győztek rajtad,
hired-neved gyarapodott,
paradicsom állapotod,
  éltél dúsan, boldogan.
Most e szörnyű zivatarban,
pusztulásban, zűrzavarban,
végínségben megszorulván,
férfinéped fogyatkoztán,
  minden ország rád rohan.

25.

Történt veled e történet,
dögvész igy bánt el tevéled
bünödért, mit elkövettél,
ily vezeklést érdemeltél;
  tetted, íme, ennyit ért!
Éhség veszti ékességed,
neved, fényed semmivé lett,
Szentségeid bemocskolva,
szentélyeid döntve romba...
  Mindez, mindez bünödért!

26.

Sanyargás a dúsnak sorsa,
meztelen jár, nincs egy rongya,
koplalás, fagy bágyasztotta;
inyencnek most jó a morzsa, -
  koldul, nincsen kenyere.
Ki még bujdos Rák havában,
odaveszett januárban,
lándzsa-, nyiltól fut hiában,
időjárás a nyomában,
  végül az bánt el vele.

27.

Kik selyemben nevelkedtek,
hosszú útban elepednek,
oly nagyon megvezekelnek,
tetemével holt ebeknek
  tengetik csak magukat.
Nem nyugszik az Úr haragja,
sőt felcsapott oly magasra;
Megfeketül sokak ajka,
a nagyétüt kínja hajtja,
  hogy már emberhúst harap.

28.

Thereusként sokan jártak,
de még inkább bősz-galádak,
táplálékuk lesz a gyermek,
önhusukkal töltekeznek,
   így élnek az emberek.
Mindet üzi éhség réme,
testvér tör a testvérére,
jóbarát a jóbarátra,
mind mohó a más husára,
   bárki konca bárkinek.

29.

Meghervadnak a szép orcák,
a gazdagok koldushordák,
nem néz senki korra, nemre,
aki senki, az jő fentre
   e nagy dögvész idején...
Kelj fel és jöjj, égi virtus,
reménységünk atyja, Krisztus,
kardot, pajzsot fogj fel végre
és csapj le az ellenségre,
   légy királyi és kemény!

30.

Mentsd meg Magyarországunkat,
mert igába bőszen bujtat
a sérelmes tatár nemzet.
Nyújts már égi segedelmet
   kegyességgel, szív szerint!
Szűzanya, szólj Szent Fiadnak,
hogy kik bünben botladoznak,
nékik érted megbocsájtván
bűnbánatuk drága árán,
   űzze el a kínt megint!

31.

Vessze el vad ellenségünk,
földünk adja vissza nékünk,
rontsa kard és lándzsa mérgét,
hozzon nekünk újra békét
   ennyi ínség alkonyán!
Hő imánkat halld meg, isten,
távoztasd a halált innen
s gyász ha tőled ült mirajtunk,
add immár, kik megmaradtunk,
   örvendezzünk ezután!

2. A bűnbánatról

- Leoninus, följegyezve, II. Endre király 1213-ban kelt oklevelére,
amelyben megerősíti a pannonhalmi klastrom kiváltságait -

Ó, te halandó, lásd, légy bűneid elsiratója,
vétkedet elhagyván, nyomorult, törekedj csak a jóra;
így végezd s amikor meghalsz, boldog lesz az óra!

3. Valfer ispánra, aki a Küszén hegyén bencés klastromot alapított

- Leoninus a 13. század elején kelt alapítólevél hátán -

Nagy nemből termett, jó Valferus egykor emeltet
Mária részéül szentélyt a saját erejébül.

4. Szent Gellért püspök vértanúról

- Antifona, 12. század -

Nemzedékről nemzedékre irgalmasságot cselekszik az Úr;
kivezette Ábrahámot a káldeusok városából
s a föld távoli határaiból elhívta Szent Gellértet,
hogy zarándok legyen földünkön s jövevény.
Mert igaz hazája néki az Ég; a szentek társa, Isten házanépe ő,
Isten onnan adta pártfogóul őt nekünk,
közbenjáróul méltatta mindétiglen
az üdvözültekért és minden hívekért
most és mindörökké.
Amen.

5. Himnusz Szent Bernátról

- Johannes Lemovicensis, zirci apát 1208-18 közt -

Ült egyszülött Fia mögé
Úrnőnk, midőn nyugvóra szállt.
Lelkét Bernát kilehelé
s nárdus-illatként nyújtja át.

Királynénk ínyének Bernát
gyümölcse édes íz vala,
orrát édesen járta át
ő szentségének nárdusa.

Midőn már hullóban vala:
izes gyümölcs, érettre vált,
midőn már halóban vala,
a nárdus illata kiszállt.

Ő hullása édes vala,
izessé tette diadal,
ő halása édes vala
kegyelem illatjaival.

Libanonról jött az arra,
akit korona méltatott;
vackáról Bernát megy vala,
akit Szentlélek álda ott.

Ki lépdel itt, ki az, ki jő
miként a hajnalpirkadat?
Ki ujjong szenteknek, ki ő,
általszökdelve dombokat?

Szörnyű dicsőséggel tele
az, mint csatázó táborok;
ez kegyet, oly csodást lele,
mint Eszter képén, mely ragyog.

Imádjad istent népedért,
ó földi vessző, drága Szűz,
fény Atyját fordítsad felénk,
pásztor, lángzó mint fáklyatűz!

Dicsőség istennek legyen,
dicsérjük egyszülött Fiát
a Szentlélekkel együtt is
örökkön, mindörökkön át.

6. IV. Béla dicsérete

- 1245 táján -

Tudós férfiaknak az
Úrban, mindahánynak,
kik alsó- és főpapként
Magyarországon járnak,
mondom: aképp éljetek,
olyannak kívánlak,
hogy mennyben az istennek
tetszetek csupán csak.

Hajdan Magyarországnak
kincse volt tömérdek:
papok, bezzeg a szerencse
mosolygott tinéktek,
számotokra földi jó
lőn a csalfa méreg,
mind olyanok vagytok ti:
istentől se féltek!

Esztergomi érseknek,
Róbert idejében,
ki tisztes, bölcs férfiú,
értő volt székében:
jeles magyarok, ti nem
tudtátok semmiképen,
mi az a rossz, mit utóbb
tudtok mindenképen.

Szeretett papja Tamás
vértanú hegyének
elmulott e világból,
vén volt már e lélek,
utána Vác püspöke,
Mátyás lőn az érsek,
körültekintő ember,
ő választaték meg.

Útra keltünk ez után
király udvarába,
sátrak alatt udvari
élettel tanyázva,
virágot is szedtünk ott,
rózsa: nyár virága -
miglen elérkeztünk, hol
fejedelme várta.

Sopronban találtuk a
királyt készülettel,
ki nagy és kellemetes
réten települt el,
érsek szemben érkezvén,
a mezőre elkel,
hol a király lakozik
békén mindenekkel.

Király tegzes csapattal
főpap elé nyargal,
érkezett az érsek is
sok választott pappal,
találkoznak és csókot
váltanak azonnal,

a táborba tartanak
csodás fényü haddal.

Hajnal óta készült már
jó királyi lakma,
amelyre az érseket
a király ur tartja,
oda helyheztetett még
Győrnek is főpapja,
nemes király ebédjét
ekképpen lakatja.

Mindazok, kik a király
asztalánál ülnek,
melyből isznak, arany volt
színe serlegüknek,
szemben fejedelmükkel
urak települnek,
ragyogása nagy vala
viselt köntösüknek.

Ennyi dicsőséget nem
láttam e világon,
mit látni méltó valék
e kedves királyon;
tisztes ábrázatjáról
mit szóljak immáron,
azt bizony tekintetes,
piroslónak látom.

Most siralmas dologról
kezdem mondókámat,
tatárok munkájáról
a beszédem fárad,
ezzel a magyarokról
kesergésem árad,
kiket mennyek kapuján
a halál bejárat.

Magyarországnak minő
átok lőn a dolga,
hallgatóimnak elmondom,
javulásotokra,
a nemes király is mily
csapásokat horda,
amely megpróbáltatást
mint Jób, türt oly módra.

Mondom előbb röviden,
miként folyik jobbul
Magyarországnak dolga,
de hirtelen azontul

tatár támadásától
ázik siralomtul,
néki édes hárfája
kesergőre fordul.

Vének könyve hirdeti
ősök kódexében,
Magyarországnak kezdete
mint volt elejében:
római legelő volt,
bálványos tévelygésben,
oroszlánok tanyája
s párducé eképpen.

Atyaisten szent Fia
kegyesen tekinte
Magyarországra, midőn
erre tájra vitte
Szent Adalbert püspököt,
ki jobbjával inte
s megváltás jő, hol Lucifer
volt úr eleinte.

Miközben a magyarnak
Krisztust predikálta,
a királyi törzsökből
fiú jött világra,
megkeresztelé az Úr
püspöke, e drága,
a szentelt vizben István
neve lőn sajátja.

Mai napig királyra
ha koronát tesznek,
ezek István trónjára
beléhelyheztetnek,
ékesíttetnek jeles
fegyverével ennek,
kiket az ország püspöki
királlyá felkennek.

E királyi törzsökből
dusan nőttek ágok,
nemes András király is,
miképpen tudjátok,
e mosti rossz időben
már mindenki álnok,
nem oly tisztes mint ő, ti is
ugyanezt gondoljátok.

Virágot ő német föld
rózsáiból tépett,

királysága társául
tisztaságost, szépet,
mondom, Gertrud is dicső,
nemes királyné lett,
isten Fiának kedves
lett vala ez élet.

Liliomokat fogant
ez a rózsa termet,
s magyar földnek hercegül
illatozni termett,
ily derék fiúkat ő
a tejével emtet,
de első fia, Béla nyert
nála kivált kedvet.

Atyja halála után
Béla trónra fölmén,
Magyarország virága,
amint szól a törvény,
legeltette nyáját ő
szava s tette örvén,
a tatárok királya
őt keményen törvén.

A mennyeknek Urát,
hogy fia legyen, kérte,
óhajtását juttatá
ez teljesülésre,
neki királyi fiút
adományoz végre,
akit pátrónusáról
nevez István névre.

Midőn ily dicsőségbe
lőn ő helyheztetve,
és királyi bíborral
szintén befedezte,
ezenfelül tatártól
nyugtot is szeretne,
mert miképpen mondottam,
betörtek már erre.

Így hát mind a királyság
disze, koronája
semmiséggé változott,
tatár törvén rája,
mert, mondom, a magyarnak
földjén bőség járja,
ínségeseknek nyájas
menedék-tanyája.

Fájdalommal jelentem,
  mennyi bú-baj rótta
Magyarország nagyurát,
  ki mint ékes rózsa
élt a maga idején,
  ifjan, virágzóra,
dicsőn koronáztatván,
  tisztességgel óva.

Még ily hatalmas királyt
  nem ismer a nyelvem,
mint a nagy magyar királyt,
  ki van a jelenben,
arculata angyali,
  de ki látja, retten,
s kormányozza nemzetét
  bölcs-emelkedetten.

Itélete igazság,
kegyes a beszéde...

(Töredék.)

7. IV. Béla király családjának sírkövére, 1270.

Mária-oltáron, nézd, nyugszik a sírban e három:
Béla, neje s herceg - örvendjenek ők az egeknek!

Míg lehetett, ült trónja felett a király hatalomban:
Csalfa lapult, szent béke virult, becsület vala ottan.

8. Papok siralma

- 1310 tájáról -

Gyöngyszemeken már durva láb tapod,
meghomályozott választott aranyod,
  kábaság lőn föld sava ott,
lélek kenyere megdohosodott;
  jaj, a kovászban * épség immár nincsen[1]

Izráelben nincsen több próféta,
ördögűzés s az ige: efféta[2]
  szörnyűség bizony már néha,
s a papot, ki jeles, szent atléta,
  szélhámossággal; * vádolják im itten!

Mit hallgatnak, nemtelen a nóta,
nem az egyház, de a zsinagóga,
  ami kedves mostani * bűnükben nincs isten.

Hej, a törvényt és az igazságot
csűritek és összeforgatjátok,
  gyorsabban mint leopárdok
megnő ettől mégis szalonátok;
  az árulkodás * be rossz útra térít!

Vészben hányódik Péter hajója,[3]
búsan áll a jerikói rózsa,
  melytől kellemes a róna,
nem szól betű, se magyarázója,
  veszedelemben * farkas juhot rémít.

Hiéna leskel már tányér szélén,
latint-tudók rendinek közé mén,
  ezt nem jósolta * volna senki még itt!

Tudós helyett suttogóra adnak,
aki hív, tekintetik bolondnak,
  menny ormára bár rohanjak
s vissza, közepébe a száraznak,
  sehol se lelek * szerető hűségen.

Udvarból hűség kivonta lábát,
illetlen helyen vette lakását,
  parasztkunyhóban szállását,
halálnak gonosz rendibe jár át,
  az arany hűség * nem olyan mint régen.

Asztal mellől gorombán a szolgák
ama szegény Lázárt el-kidobják,
  miért a gazdag * kárt vall mindenképpen[4]

Botlásának kelésivel hetykén
kérkedik az ifjú, s reszketeg vén,
  ártatlan vér veresedvén,
nem bosszúlják, bármennyi is kezén:
  szörnyű káosz * a törvények romján.

Északi fagy dél szelét szalasztja,
úrrá lőn Néró dühös haragja,
  a papság is megzavarva,
üvölt mint oroszlán bőgő hangja,
  lévén igen nagy * nyomás őt elnyomván.

Változott az egyház szabadsága,
igéretekből idő levága,
  miként Fáraó * tette maga dolgán.

Világ fejét, ó jaj, kórság éri,
tagjait is tehát fájás tépi,
  vő jegyesét nem becézi,

elmés olvasó bizony ezt megérti,
  hogy ki hátul van * bizony nem tart rendet.

Gentilist elküldé magyaroknak
Róma s rabságot hoz ez papoknak,
  ifjaknak mikép aggoknak,
tizenkét esztendeig se fognak
  kiheverni ők * bezzeg ennyi terhet.

Nagyok elfajzanak hatalmukban,
kincseknek bűnös regulájuk van:
  ha adsz, majd kapsz is * ezt elmédbe verjed.

Mert apostoloknak öregbike,
Péter apostolkodást úgy vive,
  civódásnak nem volt hive
mint a pásztorok e nép közt, ime,
  miképpen az ő * növendékin látod.

Akolban juh nincsen biztonsággal,
áldozatnak viszik ravaszsággal,
  Mojzesnek ábrázatjával
szarvak vannak s mindenen lát által[5]
  szeme ugyan jó, * sugara megártott.

Istenem, ezt csak neked elmélem,
papságot légy segítő az égben:
  adj már e tüzes * adótól nyugságot!

1. Máté evangéliuma 13, 33 és Lukács 13, 21.

2. A süketet gyógyító Jézus szava: Nyílj meg.

3. Az egyház.

4. Példabeszéd a szegény Lázárról. Lukács 16.

5. „És midőn leszálla Mózes a Szinai hegyről... arca fényes lőn az Urral való beszélgetés miatt.” (2Móz 34, 29.) A Vulgata latin szövegében, elírás folytán, régebben fényes helyett: szarvas (cornuta) állt; ezért az isten által megvilágosított Mózest a középkor képzőművészete gyakran szarvakkal ábrázolta; így még Michelangelo híres szobra is.

9. Szent Demeter balladája

- Sequentia, 13. század -

Ti égi nép, örvendjetek,
ujjongjatok, ti földiek,
hévvel betelve szivetek,
  gyúljon lobogva lángja!
E sanyarúság völgyein,
hol Pannónia földje im,
nagy görög nemzetség nevin
  Demeter jött világra.

Krisztus tanának magvait,
istennek szent parancsait,
mit büntetése biztosit,
szórá Szalonikének.
És mert ő mondott hő imát,
a cirkuszban Nestor kiállt,
vitézi karddal vágta át
erőit ellenének.

Maximianus fennen ül,
a császár úr kegyetlenül:
- Öljék le - szóra így hevül -
kardjával Nestort menten! -
Börtönbe vitték Demetert,
Vasat bakó beléje vert,
dicsőn eképp a mennybe ment,
megjutalmazza isten.

Midőn majd eltemettetett,
Leontius a sír felett
halálból nyert új életet;
segít isten vitéze.
Elhozták aztán hamvait,
átlépték Duna habjait,
örvendezéssel jártak itt,
ő irgalmát remélve.

Ha sírjára olaj csepeg,
meggyógyul tőle a beteg
s akit fájdalmak gyötrenek,
nyer égő kinja enyhet.
Demeter, ki az égbe szállt,
ott nyert hazát és koronát:
védjen minket örökkön át
az isten fia mellett!

10. Zsolozsma Szent István királyról

- 13. század -

Vecsernyére

Félkar:
Ó, hitvalló István király,
tehozzád néped hangja száll,
kérd Krisztust, hogy legyen velünk,
ki szent hitét hoztad nekünk!

Karválasz:
Isten kegyeltje, István király,

imádkozzál értünk,
mert méltóvá tett vétkünk,
hogy ránksújtson szörnyű vég:
s érdemedért megnyerhetjük,
hogy befogad majd az Ég!

Karvezető:
Gyatrák vagyunk, vétkezünk,
téged dicsér énekünk:
Imádkozzál érettünk!

Magasztalásra

Félkar:
Üdvözlégy, Szent István király,
néped reménye rajtad áll,
tudósunk és apostolunk,
akiben váltig bizhatunk,
szentség tüköre, üdvöz légy,
mi igazunk!
Hisszük, ha vagy közbenjárónk,
megszabadít érted Krisztus:
Imádkozzál népedért,
esedezz a papságért,
hogy senki ellenség
kezébe ne essék!

Imára hívás

Esengjünk a Főkirályhoz, akit mindünk szava áld,
ki mennyekben koronázta meg Istvánt, a szent királyt!

Éjjeli ájtatosság

Félkar:
Íme, itt a tisztes ünnep,
Szent Istvánnak napja már,
melyet méltó hogy megülnek,
bár az évek száma jár.

Kinek István király által
megváltásban része lett
s járhat szentek csapatával:
Örvendezzék módfelett!

Félkar:
A magyarok első szentje,
szent tanitást hirdető,
keresztényi törvényt szerze
s felszállott az égbe ő.

Kettőért ád kétszer kettőt,
többszörössel számol el,
nála az öt tízre felnőtt:
Ura előtt így felel,

Félkar:
Földi király hogyha meghal,
uralmának vége van,
de szentünk a hatalommal
felhágy, mit a földje ád,
új trónuson helyet foglal,
nyervén örök glóriát.

Karválasz:
Midőn hajdan égbe felszállt
üdvösségünk Mestere
s a Szentlélek ajándékát
övéinek küldte le,
főembere, tizenkettő,
betölt minden földeket,
nemzeteket megmentendő,
igét szerte hinteget.

Karvezető:
Az apostolok igéje minden tájra kiszáll
és a földkerekség határáig elhat szózatuk!

Karválasz:
Örvendett hát minden tájék,
mert pátrónus jut nekik,
drága lőn e szent ajándék,
hálálkodott mindenik.
Csak a pannon nép volt hátra,
akit még senki se véd,
tévelygésbe, ködbe zárta
e viharos földi lét.

Karvezető:
Gyarapodván világszerte, igaz hitnek lángja gyúl
s ki hivő lett tiszta szívvel, ujjászülte azt az Úr.

Karválasz:
Halál árnya hullott rája;
ugy tévelygett ez a nép
s megszerette vak módjára
homályának éjjelét.

Jutott neki mégis végre
üdvösséget hirdető,
eljött hozzá, bárha késve,
annál nagyobb jót tesz ő.

Karvezető:
Ritkán jött ily istenadta bölcsbeszédű erre még,
kiváló, nagy adománnyal küldötte el őt az Ég!

Hajnali ájtatosság

Félkar:
Pannonia boldog ország,
mindenek ezt méltán mondják.
Tanítója nem lett bárki,
az alnépnek gyermeke,
királya jött prédikálni
s apostolként szólt vele.

Félkar:
Lám, Atilla királykodván
a magyarok nemzetén,
tág a féke, zsarnok módján,
hitetlen volt, bősz, kemény.

De már István király alatt
a babona pusztul itt,
elveti a bálványokat
s felépül a tiszta hit.

Félkar:
Őelőtte, lám, a magyart
veszni hagyta már az Ur,
adni néki kit sem akart
vándor prédikátorul.

Kegyét aztán küldi mégis,
e szent által osztja szét,
öröksége lett az ég is,
ide hívja nemzetét.

Karválasz:
Gyécsának, a szent vezérnek
mert szentséges fia lett,
kiáradt rá a Szentlélek,
mielőtt megszületett.

Jóslást róla István adván,
ki az Úrért meghala,
anyaméhben immár István
lőn a neve általa.

Karvezető:
Isten utján járt és kelt ő
már korán, mint kisgyerek,
felserdülvén, néki fertő,
cédaság nem kellenek.

Karválasz:
Az ifjukor küszöbére
a mi szentünk alig ért,
már a férfinyüg elérte
s tartja bátran ő e tért.

Híre ezért lőn hatalmas
s oly nagyszerű, oly dicső,
háborúban diadalmas,
hősi volt és bölcs is ő.

Karvezető:
Az istennek földi kardját
nagyserényen forgatá;
jó órái is sarkallják,
szüntelen volt gondja rá.

Karválasz:
Szíve mélyén istenhivő,
tette vallja szüntelen,
egymagán oly bőkezü ő,
hogy segít is mindenen.

Király volt és hitet hirdet,
két terhet hord egymaga,
a testnek is ő szab rendet
s léleknek is gyámola.

Karvezető:
Isten dolgát buzgón végzi,
fennszárnyalók tettei.
Külsejére szép e férfi,
lelke mégis szebb neki.

Virradati ájtatosság

Félkar:
Párducot im a szent ember
juhakolba elvezet,
dúlni vad oroszlán sem mer
s a karámban kap helyet.

Kér, fenyeget, rémít, nógat,
ajándékoz, hízeleg,
nyerve balgát, rosszat, jókat,
kit mind Krisztus válta meg.

Félkar:
Ha másféle apostolra
hajlott volna ez a nép,
más apostolt küldött volna
bizony hozzá a nagy Ég.

De mert nyakas, bátor nemzet,
vakmerőek népei,
férfi légyen, hősi, edzett,
ki malasztot hoz neki.

Félkar:
Oroszlánnal Sámson állt ki
és győzött a vad felett:
a magyarnak prédikálni
vitéz király kelletett.

Mézet rejtett az oroszlán
édes torkát tárva ki:
Zendülnek a magyar ajkán
édes áldás hangjai.

Dicséretes vala néki
minden egyéb virtusa,
de kivált kegy azzal éri,
hogy türelme nagy csuda.
Egy koldushad megrohanta
és szakállát tépdesi,
ez lőn neki a jutalma,
ezt nyerték jótettei.

Karvezető:
Örvendett ő ezért váltig
és áldott lőn istene,
hogy méltóvá eként válik
kissebbítést tűrnie.

Karválasz:
Szent király volt nemes ágból,
de hite még nemesebb.
Kegyessége nő és lángol
és remélni nem feled.

Nem tekintvén földi korra,
bevégezve életét,
Úr Jézusnak ajánlotta
dicsőséges szellemét.

Angyalok közt száll az égig,
útja oda felvezet
s kormányozza örökétig
odafenn a szenteket.

Karvezető:
Búja kél a jó magyarnak,
hogy királya porhalom,
de a szentek fenn vigadnak
üdvözült új társukon.

Karválasz:
Méltó lettél e királyhoz,
Székes-Fehérvár, vigadj!
a dicsőség rád sugároz,
lévén ügyre, névre nagy:

Boldog lettél, mert tebenned
nyugszik, im, a szent halott,
s ezt a kincset érdemelted,
e jeles ajándékot.

Karvezető:
Dicséretet mondanak
néked, Isten városa!

Dicséret

Félkar:
Szent István az égbe szálla,
várta égi palota,
az ős-szülő útját járta,
azért halt meg s tért oda.

Félkar:
Örvendeznek örökétig
a mennyei seregek,
hogy ilyen társ jutott nékik
az Úr előtt zengenek.

Félkar:
Ó, be csodás osztályrésze,
minden felett boldog ő,
trónszékből szállt más trónszékbe
a jobblétre költöző;
földi jóért nyert cserébe
égi tisztet, a dicső.

Félkar:
Erszényéből ajándékot
szegényeknek ő adott
és az üdvöt hirdeté ott,
az Evangéliumot.

Félkar:
Gazdálkodik azzal bölcsen,
amit néki ád az Ur,
akkor is hogy még költhessen,
bus időn ha megszorul.

Áldásmondásra

Félkar:
Ó, Megváltónk csodálatos, nagy kegyelme
István király hitvallónál is betelle,

ki él isten s az emberek emlékében,
mig szentekkel lakozik a dicsőségben!

A második vecsernyei magasztalásra

O, szentséges István király,
magyarok közt apostolkodál;
lelkünk napról napra talál
jelet, virtust, mit te adál.
Hozzád imánk esengve száll:
Minden bajtól oltalmazzál!

Megemlékezés Szent István királyról

O, István, nemzeted királya s apostola
adományaiddal vezérelj minket,
hogy elmélkedhessünk
Krisztus fönséges lényegén,
kiket halálod óráján is fölemelt karral
Krisztusnak ajánlottál a mennyekben.
Alleluja!

O, szentséges István király,
magyarok közt apostolkodál,
Pannonia bölcse ki valál,
miérettünk imádkozzál
kegyelmesen istennél!

11. Himnusz Szent Lászlóról

- Szent László zsolozsmájából, 13. század -

Üdvözlégy, ó istent látó,
királyoknak gyöngye, László,
  kinek égben otthona.
Magához kit isten intett,
védelmezz meg mindig minket
  s légy hazánknak bajnoka!

Üdv, magyarok üdvössége,
angyalok közt kinek széke,
  égi keggyel telt edény;
istenadta közbenjáró,
igazunkért síkraszálló,
  nyomatékos és serény.

Örvendezzél, magyar nemzet,
királyodat dicsérd, zengjed,
  csendüljön a cimbalom!
Üdvözlégy, ó, boldog Várad,
honnan híre messze árad,
  át sok hosszu századon!

Krisztus, a megváltott népek
ajkáról az áldó ének
  néked zeng a föld felett.
Létrát adsz, mely égbe lábol,
hitvallókat koronázol:
  Dicsőség és tisztelet!

12. Szent László király dicsérete

- Sequentia, 14. század -

Új énekre keljen ajkunk!
Ujjongjunk és magasztaljunk,
  dicsőséges, nagy király!

Lépesméznél édesebben
Lászlóról a nóta zengjen;
  édes hangja égbe száll.

Gáncsot senki sem lel rajta,
még az ég is magasztalja,
  az angyalok szent kara.

Királyok is őt dicsérik,
hogy menekvést szerzett nékik,
  életük lőn általa.

Királyok közt drága gyöngyként
zengedezzük hát fejenként;
  üdv, reményünk oszlopa.

O, mily boldog, ó, mily drága
Várad fényes szentegyháza,
  nagy nevéről híresen!

Itt a király kezét mosta,
ámbár nem volt büne, mocska,
  tiszta volt és szennytelen.

Magyar nemzet lajtorjája,
rajta száll az ég fokára:
  Pannonia temploma.

Szinte égig ér fel orma;
észak-, kelet-, dél- s nyugotra
  tágan épült csarnoka.

Szentség innen árad bőven,
szent hitünk hogy szebb erőben
  gyarapodjék sok csodán.

Sok betegből újra ép lett,
bűnösöknek üdvösséget
ád, mint Mózes hajdanán.

Meghallgatást, kegyelmet nyer
bármit is kér itt az ember:
Ez a király érdeme!

Ezért nem fél Magyarország,
ha fegyverrel körbefogják,
bárhogy törnek ellene.

Ellenség ha erre támad,
hallja László hő imánkat,
védelmet és üdvöt ád.

Krisztus urunk őmiatta
mindörökké ránk hullatta
szarujának olaját.

Tudjuk, tőle egész népek
a keresztény hitre tértek
s hódoltak a magyarnak.

Nem a fegyver csapott rájok;
megfordultak a barbárok,
hinni önként akarnak.

Mint amikor bús homálybul
pompás fényben előtárul
az üstökös csillaga:

Fegyvert ragad, győztes marad,
egy magyarként barbárokat
ezret kerget ő maga.

Aki szembefordul véle,
átkot mér ő a fejére,
baj, betegség lesz a bére
s megszállják az ördögök.

De aki őt szentnek áldja
megujhodást bocsájt rája,
éltetője lesz királya
s üdvössége mindörök.

Te, kit magyar király nemzett,
fejedelmi törzsből termett,
aki nyertél győzedelmet
fényes csillag, áldjon Ég!

Kiből hősök háza sarjadt,
élő hittel magasztaljad,
őt dicsérje földi ajkad,
áldd vigadva szent nevét!

Szent királynak Fő Királya,
hallgass nyája óhajára:
Akik voltunk néki népe,
Szállhassunk a fényes égbe,
  hogyha múlik életünk!

Kit hatalmad hűnek talált,
érdeméért adj jó halált;
engedj be az öröklétre,
jussunk ujra őelébe
  s örvendezzék mivelünk!

13. Szent Imre története

- Részlet Szent Imre 14. századbeli zsolozsmájából -

Boldog születéséről
  Imre hitvallónak
világszerte az egyházban
  ünnepnapot rónak.

Szent Imre az istennek
  ösvényeit járja,
éjjel-nappal elméli
  s lőn isten barátja.

Parancsait az Úrnak
  gyermekként megérti,
alázattal követi
  mindazt, ami égi.

Éjszakai álomra
  nem bocsájtja testét,
a Teremtőt dalolva
  virrasztja az estét.

Imre herceg, lám, királyok
  törzsökéből született:
jámbor vessző kivirágzott,
  lelvén jámbor gyökeret;
  egyenes út: atyja jár ott,
kit a fiú követett.

Naptól csillag igy ered
  s illat, libanoni száll,
miképp Imre született
  s atyja István, a király.

Tüskebokor lánggal lángol,
nem hamvad el mégse lángtól, -
  csoda ez, világol:

Testnek tüze nem árt néki,
mert Imrét az isten védi,
megóvja a kártól.
Mint tél nem árt borostyánnak
s aranynak a harmat!

Egyiptomán a hívságnak,
új Józsefe tisztaságnak,
megőrizett liliom:
bár kétannyi évet ért meg
mint midőn a testi kéjek
lobot vetnek a huson.

Szüzen élt ő, illetetlen,
ölében egy szűznek,
tüztől vala perzseletlen
közepette tűznek.

Hívságot megvet, magát
igazságnak adja,
cáfol, oktat másokat,
ki a hívság rabja.

Minthogy jámbor, józan és
igazságban éle,
az Úr akaratának
pajzsa lőn az éke.

Ó, mi csodás dolog ez:
biztonságban járdal
ifjan ő az ifjuság
útvesztőin által.

Szentegyházban ez a szent
leborulva térdre
imádkozik, könnye hull
égi trón elébe.

Töprenkedik az Úrnak
minő javát adja
áldozatul - s hozzá most
igy szól az ég hangja:
A szüzesség drága - jó,
ki ezt nékem hagyja!

Maradéka nem leszen:
megveti e gondot,
tisztaságát őrzeni,
fogadalmat mondott.

Ifjan már a mennyek hő
szerelmétől égett,
jobb reményért megvetett
földi dicsőséget,

tiszteségül korona
   néki már kevés lett,
feleséggel sem kell a
   házastársi élet,
lőn az isten bajnoka
   s mondják, hős vezér lett.

Szerzetesek közt kinek
   ad csókot és hányat,
atyja tőle megtudá,
   véle próbát állat:

Fő-főkirály Fiának
   e királyunk sarja
kiváltképpen kedves volt,
   bizonyságát adja:
lelkét, amely boldog, szent,
   rosszaság ne csalja,
a rossz közül elvevé,
   folt még nem volt rajta,
muló hercegség helyett
   örök trón jutalma:

Életét ne szennyezze
   bár csak könnyü vétek,
adott ifju éltének
   hamar kora véget.

Igaz volt ő, sose vét,
   őszinte szavával,
győzi a test ingerét
   szűzessége által.

Az úristen virtusán
   örvendezik Imre,
szüz volt, társa szűzleány
   s léptek szüzi frigyre.
Szive tiszta és kezén
   szennyfoltok nem égnek,
vigad ő hát könnyedén
   népe közt az égnek.

14. Konrád lovag balladája

- Részlet Szent Imre zsolozsmájából, 14. század -

Itéletet mond a pápa
   bűnéért egy ur felett:
Vezeklésül a testére
   súlyos páncélt köttetett!

zarándokként világszerte
rójjon minden szent helyet,
amíg meg nem lágyul rajta
az isteni szeretet.

Ha szétmállnak a vaspántok,
jeladása az lesz itt,
hogy az isten megbocsátott
s eltörölte büneit.

Kóros lelke írt találjon,
a lábai futtanak,
nyögdel és a két szeméből
folydogál a könnypatak,

lelkét nyomja bűne súlya,
testét békók, bus vasak;
enyhülésre sehol sem lel,
egyre űzi a harag.

Végre Imre hitvallónak
szentséges szent érdeme
róla bünét s büntetését
irgalommal mosta le...

15. Remete Szent Pálról

- Sequentia, 14. század -

Szőlőtő volt ő, hajt sok indát,
szerénységből szolgáltat mintát:
Ó, Pál, ma pálma a tiéd!

Mely utat mutat fiaidnak,
remeteségben vezér-csillag,
atyánk a pusztán példakép.

Ó, Szent Pál, fent áll égi széked,
teremtett rendet mintaképed,
első pusztai remete.

Ki ettél szebbnél szebb sok étket:
Hozsanna: Manna volt ebéded
s ezt néked isten küldte le.

Méltán méltatta: Méltó
a tiszteletre és jó -
Antal ajánlá őt nekünk,

ki szentünk fölkereste.
- Őt áldjuk reggel-este
és magasztalja énekünk! -

Mindkettő sebezett térde
nyomban a földet érte,
amikor találkoztak
és békecsókot adtak.
Meglankadván merőben,
megújultak erőben
zöldség és cipó által,
mit isten küld hollójával.

Midőn szivük felderült,
csodálatos fény terült
szét az egész házra.

Ó, mily édes lakoma,
mellyel szentül lakoza
puszták két polgára.

Társalgásuk szent és áldott;
elmondták az imádságot.
Antal Páltól végül
búcsúzkodni készül.
Szokatlan szobájába tér,
de szomszéd celláig sem ér,
küszöbön féllábbal:

Szent atyánkon észrevette,
hogy kiszáll királyi lelke
és az égbe szárnyal.

Visszalépdel erre;
ás, hogy legyen sirja;
nagy a munka terhe
és a szent nem birja,
fáradtan leroskad.

Jött most egy oroszlán
segíteni néki,
azzal együtt dolgozván,
a sírását végzi
csodálatos módon.
Pálmalevélből
volt a ruhája,
ezt vette aztán
Antal magára,
majd hogy tőle válik,
magasztalja váltig.

Ó, atyánk, a nyájat,
mely nevedet hordja,
oltalmazd, hogy soha
ne érhesse csorba;
s imádkozzál értünk,
hogy az égbe érjünk!

16. Himnusz Szent Istvánról

- 14. század -

Vigadj, magyar, van rá okod,
fiadnak anyja, szentedé:
Magasztaljad patrónusod,
magasztaljad mindenfelé!

Fáklyát gyujtott bizony neked,
a hit világát hordozá
és rendelt bölcs törvényeket,
mutatván üdv útját soká.

Gyécsának élte alkonyán
Isten fiút ígért s adott,
Istvánnak - Szent István után -
nevezték már mint magzatot.

A róla szóló jósjelen
az apja örvend, felderül;
a mártir anyjához megyen
fiáról jósló hírnökül.

Örvendett a magyar haza:
Kivész a bálvány-tisztelet.
Hullt égi áldás harmata,
ó, szent dicső emlékezet!

Serdült, virult, serény fiú,
mint cédrus, oly derékre nő
s - mondtuk már: - első vértanú,
István nevét viselte ő.

Tanítják diszes doktorok,
így száll belé sok tudomány,
erkölcsén nem tapadt mocsok,
oly szent gyerek volt már korán.

Az ifju útra kelt, hamar
az üdv malasztját vitte szét;
meg is tért népe, a magyar,
keresztviznek hajtván fejét.

A tévelygések nemzete
im látott végre égi fényt,
foszlott az éjnek fellege
buzgón az Úr jármába tért.

Áldjad, magasztald és dicsérd
az istent, aki Hármas-Egy:
A szent király imáiért
áradjon ránk is égi kegy!
Amen.

17. Szent Istvánról

- Sequentia, 14. század -

Szívvel, szóval, tiszta ésszel
dicsérd istent, hogy ne véssz el,
bálvány rajtad már nem vészel:
  örvendezz, Pannónia!
Világitá az ég elméd,
az Életnek igéje véd,
vallod Krisztust már s keresztjét,
  lettél néki hű fia.

Nosza, ki az üdvöt hozta,
mennyet néked megnyitotta,
élet utját megmutatta
  s az igazság útjait:
dicsérd vígan, dicsérettel,
ki fenn vigad nagy örömmel,
ünnepnapját ne feledd el,
  üldd ujjongó dallal itt!

Gyécsa vezér fia lett ő,
vala jósjel, őt jelentő,
születetlen nevet nyert ő
  s Istvánról István vala.
Hitt az atyja s ámul-bámul,
szülte anyja és vidámul,
nő a kisded, egyre tárul
  mint Libanon cédrusa.

Mind nagyobbra nőtt a gyermek,
virtusai növekednek,
földet megvet, célja: mennyek,
  isten fia kell neki.
Megvetette ő a testét,
gondolatja csak a mennyég,
lelkét gyujtja az istenség,
  a Szentirást követi.

Aztán Krisztust predikálta,
keresztvízre a nép szálla,
Krisztus hitét immár állja
  mind egész Pannónia.
Ő Salamon példájával
sok szentélyt rak adománnyal,
oltár, kereszt, gyöngye által
  gyarapul mindanyija.

Tanításra hív papokat,
irástudó férfit, sokat,
igazhitüt, próbáltat ad

a hiveknek védjeül.
Talentumot egyet nyert, de
visszaadta kétszerezve,
isten ezért hívja mennybe,
trónnal várja, erre ül.

Ottan lőn ő Krisztus társa
s Krisztus által koronázva,
országol ő mind vigyázva
égi hazán, odafenn.
Hódolj néki hát immáron,
buzgó szívvel szólj imánkon,
hogy értünk is közbenjárjon
s otthonunk az ég legyen.

18. Szent Erzsébet özvegyről, a magyar király lányáról

- Sequentia, 14. század -

Örvendj, Sion, mert kiszállott
dicsőséged, napsugárod,
ki szemednek fénye volt:
Kezdetéhez, az Alfához,
égbe tért meg, ott sugároz,
midőn földi teste holt.

Látta isten: Éden ormán
szentségéből elbotolván,
vétkezni az ős-szülőt.
Lát a mélyben most is minket,
megtetézni vétkeinket,
látott gyászos vég előtt.

Megpillantott ekkor téged,
izes illat, tiszta élet
s érted soknak megbocsát.
Igaz voltál - igy neveznek,
megtetszettél istenednek,
királyi fán bájos ág!

Örvend most a csillagtábor
hajnaltájban és homálykor,
hogy új csillag született.
Szebbé lett az égnek boltja,
új szövetség hirét mondja,
nékünk erről ad jelet.

Fényed fent az égre sarkal,
páros csillag lész a nappal
és pompásabb, mint a hold.

Nappal tartasz társaságot,
ezt mutatja fénysugárod,
  mert tanyád az égi bolt.

Ránk sugárzott szép világod,
bűnt lerázott és az átkot,
  elüzöd az ördögöt.
A leprások tiszták lesznek
érintésén szent kezednek
  s jár a sánta, lábtörött.

Amit megvont a természet,
kipótolja szent erényed
  irgalmaddal, szende nő:
A halottak feltámadnak,
szemet adsz a szegény vaknak
  és a csonka tag kinő.

Jó anyánk, jöjj, nézz e nyájra,
írd az Élet lajstromába,
  mennyekben ki fent lakol:
Sorsod jusson osztályrészül
minekünk is, birság nélkül,
  s el ne nyeljen a pokol!

19. Szent Mihály arkangyalról

- Sequentia, 14. század -

Mindahányan örvendezzünk,
ékes szóval zengedezzünk,
  mert dicsők az angyalok.
Egylényegű Háromságnak
kegyelméből rájuk szállnak
  mind az égi virtusok.

A természet Teremtője
igy rendelte ezt előre:
  angyal több mint földi lény.
Mózes irja: Holddal, nappal
született az égi angyal
  minden dolgok kezdetén.

Ők az Isten mellett állnak,
szolgálnak a Háromságnak
  kötelesség, tiszt szerint.
Ajkukon kél jámbor ének,
isten előtt zöngicsélnek:
  Szent vagy, szent vagy! - mondja mind.

Elseik közt elsőformán
szálldogálsz a mennyek ormán,
fő-főangyal, Szent Mihály:
Tőled telt, hogy Egyiptombul
isten népe utra mozdul
s Ígért Földre el-kiszáll.

Te isten szent templomában,
frigyszekrénynek árnyékában,
oltár mellett állsz vala:
Hol áldozat füstje szállott,
míg belőle kivilággott
Új Szövetség hajnala.

Ám ledőlt a tető s oszlop,
semmivé lett, légbe foszlott
a szent istentisztelet.
Krisztus népe lett a templom
s oltár, melyet őrzöl folyton,
sziv s a lelkiismeret.

Ihletett és éles elme,
Szentlélektől feltüzelve,
most az égő áldozat.
Jámboroknak esdeklése,
mit te hordsz az Úr elébe,
füst, mely égbe felhalad.

Kétszeresen áld az érdem:
Kígyót öltél nagyvitézen,
mely prédáját cipelé;
s népünk szivét, akaratját,
oltárát és áldozatját
terjeszted az Ur elé.

Te, kinél az égi zászló,
angyalokon előljáró,
ó, ragadj az égbe fel!
Benned bízunk, téged áldunk;
Oltalmazd meg gyarlóságunk
Imánk hozzád esdekel.

20. Magyarország szent patrónusaihoz

- Az esztergomi kanonokok mértékre írott antifonája, 14. század -

Ó, mártir Albert püspök, mi atyánk, te dicső szent,
szolgáid rendjét meg ne tagadd sohasem!
Tiszta, világos szó zendül hozzád dalainkban,
mindétig fegyelem, béke lakik mivelünk:

Itt neked állandó karban csendül fel az ének,
áldunk és hozzád szárnyal esengve imánk.
Szolgáid kegyesen víg ünnepet ülnek előtted,
éjszaka és nappal zengve dicséretedet.
Isteni szent, István, jámbor fejedelmi apostol,
Imre nemes herceg, szűzi erényü, jeles
és te, király, László, jöjj népednek segedelmül,
általatok jussunk szent egek ormaira!

Áhitatos szívvel hozzád küldjük szavainkat,
Krisztus, hallgasd meg hódolatunkat, imánk!

21. Mértékre írott vers Károly király haláláról

1342.

Hogy mikor ér véget, Krisztus, te tudod csak, az élet.
Mindnyájan kérünk, irgalmazz, légy menedékünk
s veszni ne engedjed bűnben Károly fejedelmet,
őt, aki most nem rég halt meg, kilehelve a lelkét
s elszállott nyáron, míg fenn a nap izzik a Rákon,
harmincad napra, mielőtt jön Mária napja,
juli tizenhatodik szent napja midőn betelik. -
Bárha király, avagy úr, vagy pór, - ugaron ha ki túr -
holtában földön meg nem marad itten örökkön,
már neki csak három kis napja van itt a világon
Károly is ily végre szállott le a sír üregébe.
Új fejedelmül most isten megadá a Lajost,
jó ezer esztendőn túl háromszáz amikor lőn
s negyvenkét évet még ím e világra tetézett
Ő, akiben lelnek támaszt a dicső fejedelmek.

22. A hun király nevének magasztalása

- Müggelni Henrik Magyar Rímes Krónikájának ajánlása Lajos királyhoz, 1361. -
Nyolcszótagú versben

Hogy tisztedben tisztelnélek,
neked, Lajos magyar király,
kútforrása kegyességnek
- ahogy törvényt az ész csinál -

megirom ezt, faragcsálom.
Királyok közt már csak magad
te vagy, ki a szűk csapáson:
ajándék ösvényén halad.

Őseidnek buzdít vére
  s Károly, ki volt igaz király,
Magyarország ékessége,
  kinek szivéből származál.

Sasnak jelzi szárnyalása
  igaz rend szabta lényedet,
mert szívedből csordul drága
  törvény, kegyesség, tisztelet.

A te lelked oroszláni
  s mindig édesen mosolyog:
látod, tudnak véled járni
  nagylelkűség és virtusok.

Miként Judás Makkabeus,
  virrasztva, fegyverkezve állsz,
megbúsul, ki bünös, gyanus,
  serény vagy mint hős Jonatász,

miként Nóé, szemérmetes,
  bőkezüséggel jársz nyomon,
igazságnak utja s jeles
  csillagja vagy mint Simeon.

Hirnevedet is meggyőzi
  erényen mint biráskodol,
az igazat kardod őrzi
  s a törvénysértés meglakol.

Téged nem is magasztallak:
  ember mértéke fel nem ér.
Kegyezz király, hát szavamnak,
  mert képességem ily csekély!

23. A kétféle időről

- A Rímes Krónika előhangja, 1361. -
Hétszótagú versekben

Ó, dolgok orma, isten,
tudás, költészet: minden
tennen szivedből árad
s megifjodik tenálad;
a földek és a berkek,
a lombok éledeznek,
harmat hatol ha mélyen
a szántóföld ölében.

Te szállsz hegy-völgyön által
biborral és lilával,

virággal te tetézed
ruházva mind a rétet
mezőt szövött ruhába,
mely szép szövés a nyárra
Tavasz takácsnál készül;
a rózsa tövis nélkül
kifeslik lenn a völgyben
s míg nyugszik íme csöndben
virág csapatja, nyája:
északról szél zilálja.

Isten, mit műved áldott,
most mindazt szétcibálod.
Ez hát a fő-főkormány,
a földet ostorozván,
jégesőt sújt korbácsod.
A zátonyt és hullámot
nyugosztod, jégbe dermed.
Most Phoebust sebbe ejted;
villámlik keble nyomban
és szörnyű borzalomban
vihar támad, zimankó,
északról meggyötör hó
és mind halálra válnak
szövetjei a nyárnak.
Szétdúlja a mezőket,
temetve ködbe őket;
napok csonkulnak, árvák,
jajongnak a madárkák
fagytól a sziklabércen.
Ó, istenem, eképpen
mindent dermedtség jár át.

A mennyeknek határát
tetszéseddel kiméred.
Kegyesség kútja, kérlek:
szántsd fel kicsinyke földed
szívemben, hogy e könyvet
szedjem vers ritmusára
magyarság származása
hol kelt és mik a tettek,
mit a nemesek tettek.
Tanú rá Szittyaország;
sokáig ám kutatták,
míg e honra lelének,
mit rájuk hagytak vének
s Egyiptomnál jobb - róla
habár az írás szóla.

Tévedve tán ha vétek,
keréknyomból kitérek,
olvasóm, ó, vigyázz rám
korlátozván, vigyázván
s javítsad jámborsággal
szülötteidnek által.

24. Miképpen mentek a hunok Meótiszból Szittyaországba

- A Rímes Krónikából, 1361. -
Másféle ritmusban

Majd hogy Meótisz szigete,
jószágából mind kivesze,
a hunság végre látja már,
hogy néki szűk lett a határ.

Titkon kémeket küldenek,
hogy szittya földre menjenek:
királyinak mi virtusa,
népének kell-e a tusa?

Ez megtörténvén, a vitéz
hunok seregje útra kész
és szittya földre rontanak,
hol is hazát kivívtanak.

Rabjuk főember és paraszt,
ameddig a határ szakaszt
el szántóföldet, berkeket,
barmot, termést és réteket,
övék lett minden más vagyon
s mi szépség még egyéb vagyon.

Így éltek e haza felett
Jól értik: számos épület,
torony, palota és terem
kezük nyomában megterem.

Van ott édesvizű folyó,
Don, Thagora gyorsan folyó,
melyek forrása felfakad
a Rifei-hegység alatt.

Van ott orrszarvú, elefánt,
griff és viziló egyaránt,
állat minden fajú vagyon,
nagyszámú oktalan barom.

Bár dústermésű ott a föld,
de az idő ismét betölt
s megnőnek Szittyán is vala,
hogy szűk lett nékik a haza.

Száznyolc nemesre nőtt az ág,
kik voltak már hun törzsatyák
s mert nemzetségük száma bő,
nem táplálá a föld, mező.

Ezerben így Krisztusra hát
s huszonnyolcat még élve át,
a hun hadat berendelik
s baját a népnek felvetik.

Tanácskozást eképp tevén,
együtt van ottan ifju, vén,
s megszemléltetvén a hadak,
nyomban Tiszához tartanak.

Rendeltek elsőbb véneket,
torolják ők a vétkeket,
az ifjak közt s a földeken
hogy mindig igazság legyen.

De községben ha gyűl a nép
s a törzs mind öszveül akép,
tetszés szerint elvethetők,
tilalmast hogyha tesznek ők.

25. Miképpen küldé a hunok tanácsa Kusidot követségbe Szvatopluk pannóniai herceghez

- A Rímes Krónikából, 1361. -
Hétszótagú versekben

Elnyugszik im a hun itt,
nagy útját pihené ez,
most elküldetett Kusid
pannónok hercegéhez.

Szvatopluknak nevezték,
vezér volt a vidéken,
lengyelből jött nemzettség,
együgyű mindenképpen.

Feledve volt itt végkép
immár Atilla sarja,
nevének régi fényét
mély kábulat takarja.

Kusid hát el-kimégyen
pannónok hercegéhez
s a hun törzsek nevében
köszöntését tevé ez.

Elmondja, ím e népek
határain megállnak,
ha megkapják, mit kérnek.
Örvén a jámborságnak

S furfangjával a cselnek,
vizet kért s réti hantot.
Hozzák meg ezt - a herceg
parancsol ím parasztot.

És mitse sejtve bízó
együgyű módra járdal,
megejti őt a kígyó
a mézes csalfasággal.

Víg volt, kit ez se búsit,
szól: Vidd a szénát, földet!
És eltávozva Kusid
vízzel kancsót is tölt meg.

Nyargalt a hun vezérhez
a földdel és alommal.
Mi nagy termékenység ez,
megértik ők azonnal.

Első közöttük Árpád:
kürt harsogása mellett
istennek adva hálát,
népestül így esengett:

hogy melyre áhitoznak,
kegyesen adja ezt meg,
jusson parasztjaiknak
föld, víz, bozóti rejtek.

Ámént kiálta, ámént
aztán a hadtolongás,
a hun vidulva rámént,
tetszik fű, föld, a forrás.

Ismét hogy csalfa csellel
a herceget megejtsék,
ajándékokat rendel
Árpád s megy új követség.

Ekképp okot szereznek
s igaz lesz néki jussa,
amellyel majd a herceg
országát elvitassa,

mert vásár lesz formája.
Ki is gondolna félvén
eféle csalfaságra,
hazáján ülve békén?

26. Minő ajándékot küldtek a hunok a pannóni hercegnek

- A Rímes Krónikából, 1361. -
Nyolcszótagú versekben

Küldötték ekkor Kusidot
a herceghez s ajándokot
vitt néki, mely egy mén vala,
had és gyűlölség hajnala
ebből keményen felmerül
és elkerülhetetlenül.
Mert cselből támad a harag
s botránkozások fajzanak.

Hát drágasággal rakva mén
s aranytól csillog ím a mén;
a nyerge, mely hátára jő
s kantára gyöngyös drágakő.
Vezértől vitte hát lovát
s a hercegnek igy adta át:

- Ajándékot küld itt neked
a hun, köszönve kegyedet
a fűért, vizért, rétekért,
a berkekért, a földekért. -

Miért hagyod, ó, istenem,
hogy ármány s jóság is legyen?
Megvetsz te hányszor jó imát,
szemed habár a szívbe lát!

A jámbor úr itt szólala,
ki virtushoz közel vala:
Élést folyóból merjenek
és ott a völgy, a bérc, berek.

Illendőképpen ekkor ő
búcsút vesz hercegtől s kijő.
Hunokhoz nyomban elsiet
s elmondja, mi a felelet.
A hunság erre felkacag
s egy szolga pórhoz szólanak:

- A pannónoknak hercegét
keressed fel most és eléd
ha jut, elmédből el ne veszd,
de mondjad szemtől szembe ezt:

A hun kér, hadd el - arra vár -
amit eladtál ime már
nagy népének, mely erre él,
miképpen már megegyezél.
Zavartan állt a herceg ott,
de válaszában lelt okot
s kegyelmesen ki így fakadt,
szólván: - E csalfaságtokat
eltörlöm én, úgy gondolom
és istennél az oltalom.
Mert ezt a mént leüttetem,
a rétre el-kivettetem,
folyóba nyerget, zabolát;
az ég tanácsot így ád.

S a szolga szólt: - Mit ér neked,
ha ezt a mént leütteted?
Javunkra tészed azt nekünk,
mert felfalhatja majd ebünk,
kantárt kaszásunk megleli,
nyergét halászunk felveti.
Ország: a víz, a fű, a föld,
a hun sereg ha mit betölt,
a többit szintén elnyerék. -

Ezt így beszélik ős regék.
A szolga megtért s szólt vala,
a hercegnek mi volt szava.

27. Miképpen győzték le hatalommal a hunok Szvatopluk pannóni herceget

- A Rímes Krónikából, 1361. -
Másnemű ritmusban

Hallja ezt a hunok
vezérivel Árpád,
nyomban kiindul
királyi hadával,
dúlja, rabolja
szerteszét a herceg
pannóni földjét.

Hallja a herceg,
kit előbb neveztünk,
gyűjti seregjét
s indul nagy erővel
hunok elébe,
népe hadával
ország oltalmára.

Járják a tábort,
zászlókat emelnek.

Ily viadaltól
borzad ám a hős is,
félelem, a rémség
görnyeszteti mindkét
nemzetségnek népét.

Virraszt az éhes
halál a két tábor
hat-hat küszöbénél,
adóját behajtja
sok eleven élten,
akiket a fegyver
vérfolyamon olt el.

Ott s onnan indul
kétfelől a horda,
világa szemnek
elvakul a portól,
étheri várba
hangzik a kardok
nagy-erős ütése.

Ott a tömérdek
hősiség rontott.
Ott a halálnak
tátva a torka
s nyelte a harcost.
Összerohannak
csapatok, a sergek.

E szorongatásban
le a Dunapartra
sodródik sereggel
a pannóni herceg.
Elfutamodnék,
de sehol se nyílik
út hamarjában.
Futna már a herceg,
de kíséretével
nyomában ül Árpád,
a hunok vezére.

Elfut a vízre,
zavarodva lelke
s lemerül a hab közt.

28. Miképpen győzte le Konrád császár a hunokat és vesztek a hun vezérek Bulcsu és Lehel

- A Rímes Krónikából, 1361. -
Másféle ritmusban

A császár íme arra lép,
hol város és a víz vala,
meglátja ezt a szittya nép
s megrettenté halál nyila,

futásra szánja már magát,
de útját állja a folyó;
császár vértezve járja át
a síkot, úgy amint való.

A két sereg tehát kijő
s rendezve harci sorba áll;
a hunság hullt mint jégeső
s hálóba fogta a halál.

Győzelmet császár úr arat,
császári volt a győzelem,
kisérve mind a foglyokat,
a várba mostan bémegyen.

A hunok kapitányait
a császár kérdi, mit nem ért,
Lehelt s akik még voltak itt:
- A keresztény népet miért

gyilkolják olyan könnyeden,
kegyügyni szivük mért irígy? -
Kurtán felelnek rá igyen:
- A nagy isten rendelte így,

Krisztus népének ellene
ő küldött minket ostorul
s miképpen isten rendele,
azt végezzük: mert bajba hull

népünk, ha kímél titeket,
így rendelé az ég nekünk,
de hogyha öljük éltetek,
szerencse, nagy, leszen velünk. -

A császár szól: - Válasszatok,
mi tetszik, ki-ki oly halált! -
Lehel, hogy kürtjén fújni fog,
azt kérte, adják néki át,

mert így szokták pogány nemek,
így illik ez hát őneki.
S míg ültek ott a németek,
ő kürtjét hányja és veti,

s nagy ínségében most Lehel
a kürtjével lesújt vadul,
a császár képét zúzza el,
hogy végső romlásába hull

és szólt Lehel: - Eredj elől,
másvilágon szolgálj nekem,
mivel hatalmam így elöl,
ez mindörökké így legyen! -

Akasztófára elvivék
nyomban Lehelt és társait;
zordon torlásul mely elég,
törvényt eképpen láttak itt.

Regensburgban lőn az eset,
a szörnyű kivégeztetés,
Lehel s mind híve ott veszett:
a bűnért volt e büntetés.

De az izgága hun sereg
most másfelé támaszt zavart;
vitéz kalandok és cselek:
a kárért pótlást így akart.

Elfogdostak polgárokat,
az erdőn némely németet,
torlásul rabjuk így akadt
s rabolták még a népeket.

29. Miképpen veszett a pannóni király, Aba

- A Rímes Krónikából, 1361. -
Másféle ritmusban

A császár - kérvén hun nagyok -
mivelhogy Aba háborog
s ártalmat tesz a népen:
hát gyűjt a harcra nagy hadat,
erős volt, bősz-dühös csapat,
és háborúba mégyen.

Magyar határra elvonul,
de virtustól felgyúl vadul
Aba s elébe jött ki:
lőn rettentő szorongatás,
nagy lárma és kiáltozás
a léget fenn betölti.

De végre készül íme csel,
ez megzilálva zúzza el
  mohó hevét magyarnak,
amelyet zordon németek
dühükkel már rémítenek
  s a harcon megzavarnak.

Mert volt vezére sok neki,
Péternek növendékei,
  még lévén Péter híve:
most elhajítja zászlaját,
elhagyja így Abát: hadát
  és tisztességét íme.

Tiszához elfutott Aba,
dühében üldözik vala
  zaklatott ellenségi:
ott láttak akkor egy gödört,
s akiket előbb meggyötört,
  ott gyilkot vetnek néki.

Ott földelték el a királyt.
De a hun nyáj futott kivált,
  Űző német megette:
Aba hadnépe elveszék
s egész ország, egész vidék
  úgy maradt lelkevesztve.

Majd sok-sok évek jöttenek,
kihantolák magyar kezek,
  meglelvén őt immáron:
sebhelye mind-mind behegedt.
Adatván gyászló tisztelet,
  eltemetteték Sáron...

30. Miképpen ölte meg Béla a pogány királyt

- A Rímes Krónikából, 1361. -
Mulich dalnok udvari nótájának versére

István királynak öccsei
ekkor a cseh határra
testvérek hárman szöktenek
Béla s a többiek
félvén Péternek bosszúját:
ínségöket segítse ki,
lengyel herceghez szállva.
Ennek most Pomeránia
adót, mit kellene, éppen nem ád,

hát hadba kellett szállnia
Miskának, hogy beszedje:
de e nép minden vad fia
fordulván véle szembe,
segítőhadakért kiált,
pogány királyt
hív s ez hadát vezette.

Már készül épp az ütközet,
a csatatérre szállnak,
de a hadnép most mást kinál:
hogy csak a két király
vívjon meg, úgy ahogy szokás.
Közben a nép, a két sereg
csak mozdulatlan állnak;
haraggal egymásra nem üt,
míg közepütt
csak két király közt lesz vagdalkozás.
Miskáért fegyvert Béla vont
és megverekszik érte,
tisztességéért hajtja gond,
a mérkőzést se félte:
övé is lőn a diadal,
a viadal
veszté a pogányt végre.

Miskáé hát a győzelem,
a pomerán adója
és egyszersmind jobbágyai;
így fölségének híre visszatért.
Elrendelte hát, hadd legyen
- szeretetét lerójja -
leánya és ez az adó,
amint való,
Béláé, neki adja ki.
Most bátyjai, akár fiak,
úgy voltak Béla mellett,
de hogy ekképp maradjanak,
nekik sehogyse tetszett.
A rutén herceghez legott
mentek, de ott
nem leltek szíves kedvet.

31. Miképpen ölték meg Szent Gellért püspököt

- A Rímes Krónikából, 1361. -
Írástudatlan dalnok udvari nótájának versére

Péter király meghallja ezt,
meghallja és megérti,
Dunára hát tutajt ereszt
s éjjel túlpartra tér ki;
Fehérvárra siet, de ott
be nem bocsájtatott.
Gellért, a püspök is legott
indult András elébe
s midőn oltárnál áldozott,
kinél isten igéje:
- E napon - szólt testvérihez -
nagy gyilkolás esik
mirajtunk. -
Elmondja, hogy az éjben
midőn álom borult fölé:
Vendégelé őket miképpen
Krisztus, de Benta ellöké
Krisztus kezét, nem vette el,
mivel az Úr kínálja:
ő hát, kit isten nem kegyel,
őt isten nem kívánja.
Máig tehát e püspököt
szentként nem tisztelik.

Aztán a víz partjára megy
a püspök s minden társa
s miként rendelte égi kegy,
jövének menten rája
Vata és cinkostársai
s legyilkolják vala
mindet, de a szent főpapot
a bércre vitték nyomban
és bárha félig már halott,
letaszították onnan;
még lélekzik, de kövezik,
amígnem meghala.

A szent püspöknek fejét szerte
zúzták kövek alatt,
isten gonosza így leverte
a választottakat.
Nem tisztult többé az a hely,
hová hullott szent vére
Gellértnek, bár a Duna fel-
áradt többször helyére,

sőt hétszer is, de végül is
begyűjték a papok.

Budu kövektől elveszett
s a kard élétől Besztrik,
de e nagy romlás közepett
még Benta megmenekszik.
András, a nemes herceg jő
épp abban az időben:
Ne bántson senkit kő s a kard -
parancsa szerte szárnyal
és gyilkolástól a magyart
eltiltja ő szavával.
Minthogy a hunok a királyt
tisztelték illendően.

Így hát beteltek mindenek,
amit Krisztus vitéze
jósolt vala testvérinek,
Gellért püspök még élve.
Hadával Fehérvárra szállt
András herceg sietve
és ott, miként való királyt,
a sokaság felkente:
Péter királynak trónja így
dőlt meg Pannóniában.

32. Miképpen szabadított meg Szent László valamely tatár kezéből egy szüzet, aki a nevét hívta

- A Rímes Krónikából, 1361. -
A kancellár-dalnok udvari nótájának versére

Midőn a király, Salamon
győzelmet vett pogány csatán,
László herceg lőn mind a had
legelső hős vitéze.
Egy szűz, oly szép mint Absolon,
kit bőszen martalóc pogány
ragadt el, hitlen, csalfa, vad:
a segítségét kérte.
Megindították könnyei,
a hercegnek szivét
bú járja által:
nyomban hogy segítsen neki,
vitézkedik sokáig
a pogánnyal.
A lányka menten lángra gyul,

lábát csákánnyal üti el
a pogánynak,
a tatár ekkor porba hull,
nyomban vitézi erei
tovaszállnak.

Midőn leroskadt a pogány
s veszté a herceg harca már,
segítvén csillagok ura
s órjáshoz méltó karral:
fejét le is csapá a lány
a kardjával, mondják habár,
hogy akkor már halott vala.
Az ég ily bosszut forral,
világban kik zsarnoklanak,
elveszejti méltán
itt e földön,
hogy példaképül álljanak
és bűnök megtorolva
bezzeg nyögjön.
Asszonykéz hát, amely lecsap
nyakára, de fölé kerül,
mert hite igaz,
bár szolgaszármazású csak,
így lőn s csupán véletlenül
kegyetlen az.
A Libanonnak cédrusát
a szélvihar így dönti le,
miként tanítja szent irat:
az sokakat legyőzött;
most halál karja fonja át,
emészti el és dönti le,
mert a lány csapása alatt
rablója megtörődött.
Evangélium kürtszava
a prófétával egyetért
itt immáron
s mit égi törvény harsoga,
mitől rettegnek mindenek
e világon.
Isten is e szerint arat,
kezében van a tengely
meg a mérleg,
törvényt mindennek így adat,
ügyét nála hamishitű
nem nyerné meg.

33. Kóbor diákok siralma

- 15. század -

E világon
  rút dolgok láttatnak:
diákoknak
  adományt nem adnak,
  tudományok fitymáltatnak,
  vége észnek, tiszta tannak.
A diákot
  főpapok lenézik,
  mind csak a kor-
    helyeket becézik,
  latin nótást
    semmibe se vészik:
      erkölcsük bár silány nékik
  mind táncra jár
    sípol is mindvégig,
  férfiak, nők
    megvetéssel nézik.
  Ismeritek
    e siralmat, urak,
  nemes szólást'
    már lefitymállanak,
  megfogyatkoznak
    a napsugarak.
  Rendszereket
    kik jól megtanulnak
  és mondottak
    okosoknak,
      szurtos-némán most kuksolnak
  e nagy virtus
    méltó siralomnak.
  Mert nem becsülnek
    mostan finom dolgot,
  nincsen úgy már,
    amiként volt régen,
  elmélkedvén,
    tudjuk voltaképpen,
      a logika értelmében:
  Antikrisztus
    közelg már eképpen.
  Bolondság űz el
    szentséges gondot,
  kevés jár már
    virtussal a jóra,
  élnek kegyetlenül és
    barom módra;
  mit kedvelnek,

hitvány, romlott.
Ej, haj, rózsa,
Isten-Ige Anyja,
azt szoptattad,
ki mindenek Atyja,
s báttyul magát nekünk adja;
ne jöjjön ránk
soha pokol fattya:
Légyen oltalmad
sokszor a föld fia.
Óvd a kóbort,
kik Neked szolgálnak,
áldd, kik Hozzád
adománnyal járnak,
hitványak ők, ám szilárdak
és mindenkor
szegény nyavalyásak.
Alázatosan
száll Hozzád az ima:
Úgy szeretnénk
bő jutalmat kapni,
szentek közt fenn
megkoronáztatni:
jószerencsével
add meg, Szűz Mária!

34. Harmatoznak, lám, a mennyek...

- Sequentia, 15. század -

Harmatoznak, lám, a mennyek,
ködfelhők is gyülekeznek,
gyülekeznek, leperegnek
szűz öledbe, Mária.

Minő újság, mily csodálat,
csillagból, ím, napfény támad:
Ki nem ismert férfi-ágyat,
Királyt szült Szűz Mária.

Irgalmas Szűz, menedékünk,
méltán akit mind dicsérünk,
Szent Fiadnak szólj miértünk,
Szálljon hozzá hő ima!

Gyatra testünk amit vétett,
bocsássa meg azt Teérted
s térhessünk majd égbe véled,
ha már bennünk nincs hiba!
Amen.

35. A Boldogságos Szűz dicsérete

- Sequentia, 15. század -

Üdvösségnek létoka,
üdvösséget termő,
tenger fényes csillaga,
nemzeteket mentő!

Domboldalon liliom,
ó, páratlan Szüz, te:
Ki ártatlan hajadon
s Isten Fiát szülte.

Üdv, te rózsa,
üdv hozója,
rét virága,
ragyogó fa,
Jessze nemes ága!

Vigadj, kulcsa
a mennyeknek,
kitől földek
fényeskednek,
dicső anya, drága!

Üdv, tenéked, édes emlék,
élet kútja,
váltság útja,
égi Király fészke!

Csillagos gyermek,
érte követnek,
Isten Fiát szülvén,
szűz és anya lész te!

Ó, Nagyasszony, édes, szende:
Add, ne légyen lelkünk veszte
e sok földi galiba.

Hadd virradjon ránk új Élet
fent Fiaddal és tevéled:
Égbe vigy, ó, Mária!

36. Magasztalnak az egek...

- Sequentia, 15. század -

Magasztalnak az egek,
irgalomnak Anyja vagy,
Mária!

Siralom völgyén remeg
jajszónk hozzád: El ne hagyj;
Mária!
Halld sírásunk, halld a hangunk,
szólj Fiadnak miértünk,
Mária!
Hogy fényében lakozhassunk,
ha megteszed, mit kérünk,
Mária
Amen.

37. Jessze-törzsök vesszeje.

- Sequentia, 15. század -

Jessze törzsök vesszeje,
kikeletkor kikele:
Üdvösség-hirdető.

Ifjú rózsa, illatos,
nincs hibája, harmatos:
Hibákat elmos ő.

Kútfő lett a szüzi öl,
élet-forrás ott ömöl,
újjászül szent vize.

Királyi szék, tündöklő
ahová a Teremtő
Egy-Fiát teszi le.

Illatozó palota,
mit csodás kéz alkota,
a fő-fő Mesteré.

Test-ruhába öltözött,
Krisztus élt e fal között
s főpapként szentelé.
Amen.

38. Krisztus anyja, örvendezzél...

- Sequentia a húsvéti időszakra, 15. sz. -

Krisztus anyja, örvendezzél!
Ami által anya lettél,
Gábor-mondta ige volt.

Malasztodban vigadozzál,
tisztaságos liliomszál,
ki szült s nem volt rajta folt.

Örvendezzél, félre bánat!
Fiad, íme, már feltámadt,
kit sirattál, mert megholt:

Vigadozzál: Magad látod,
hogy Krisztus a mennybe szállott
s befogadja égi bolt.

Örvendezzél: Mégy utána
a mennyei palotára,
dicsőséged ott honolt.

Adja Fiad, vigasággal
mi is oda szálljunk által,
honnan semmi el nem old!
Alleluja!

39. Szent István király balladája

- Himnusz a 15. századból -

Örvend az ég, fényben lángol,
  rajta dörgés fut keresztül,
új vezérről, új királyról
  Gedeónnak kürtje zendül.

Pogányság és vakság verte:
  de testvéri menekednek
s vigadoz a magyar, mert e
  mester sarjadt, ez a gyermek.

Örvendezik Pannónia,
angyali szó midőn szólal.
  Megvénhedt már Gyécsa vezér,
  hallván isten ígéretét.

A mennyei küldött mondja:
- Vagyok protomartir István,
születik is majd egy István,
király lészen és apostol! -

Csodálkozott s hitt az atyja,
álmélkodott s félt az anyja.
Mintha harmat hullott volna
  a szent hitre ekkoron.

Nőtt az áldás, nőtt ajándék,
vigad a szív, szó nem hallgat,
meg nem szünvén munkálkodni
minden dolgok Mestere.

Lett és egyre nőtt a gyermek,
királlyá is kit felkennek,
jó ura lőn a nemzetnek,
Krisztus hitén igyekeznek.

Fényesség a hajnalcsillag,
elöljár míg fölkel a nap:
általa a napnak fénye
tűnt magyarok elméjébe.

Király volt ő és vezérlő,
kormányozván míg vezérlett,
ellenségnek gyötrésétől
szabadítá meg a népet.

Víg az egyház, mert a király
prédikála országának;
romlásából megépítse:
szó-sziklákat faragott.

Magasztaljuk a jó Atyát,
Fiának mondjunk glóriát
és a Szentlelket is velük
dicsérjük mindörökkön át.

40. Himnusz a nándorfejérvári diadalra

- Jacobus Aegidii Setabitanus. 1456. -

Fénylő új csillag támadott,
Krisztus kegyét ragyogja szét
és eltiporja ím legott
az ellenség sötét dühét.

Midőn fölkelve közeleg
az ártalomnak szelleme,
erős hatalmú hadsereg
tűnik föl szemben ellene.

Nyervén erőt a hadban ők,
mennek, hová zászló mutat,
buzgósággal vitézkedők,
hogy elnyerjék jutalmukat.

Elébük pajzsot Ő emel
titokzatosan a tusán,
Krisztus, vivén jó végre el,
úrkodva égi trónusán.

Dicsőség néked, szent Urunk,
tiéd az ország, hatalom,
ha harcodon jól harcolunk,
vigadhatunk jutalmadon.

41. Hunyadi János halálára

1456.

Gyermeki stílussal meg gyatra s elég kicsi tollal
munkám ím készül s olvasd emlékezetéül
Húnyadi Jánosnak, kimulásáról e halottnak.
Mert őrá, amig élt, tudom én, isten sugaraz fényt.
Négyszázban megholt, ezren felül év amikor volt
ötvenhat már is, másnap leve Appolináris.
Sok törököt szabdal, más lopva az éjbe kinyargal:
Nándori vár mellett ő nagy diadalmat igyen vett.

Pálma ezért bére, de soká nem lőn örömére.
Húnyadi János volt, erdélybeli vajda, ki megholt:
hő szeretet töltvén, kormányoz Hunnia földjén.
Beszterc' ispánja, Nándor-vár főkapitánya,
sok szentélyt épít, szerezé sok szent ereklyéit,
jó klerikust óvja, özvegy s szűz istapolója:
majdnem tíz évig ő így gyarapít, békít;
pusztít ám s űz el fegyverrel, erővel, a tűzzel
békességbontót, rosszat, hazugot meg a rablót.
Kurta a kórsága s ágyában elérte halála,
egy daganat rontván, mely marja, emészti a torkán.

Most jámbor fráter, hív Minori-rendbeli Péter
megy kápolnába s ott Mária volt, kit imáda,
Nándornak várán szentélye a Szűznek im állván.
Sóhajt és könyörög, istenhez, a Szűzhöz ekép nyög:
- Ó, Uram - ezt mondja - és Mária, néki te, anyja,
irgalmazz nékem, szüzanyám, állj isten elében,
lássad sírásom, oltalmatok esdve kivánom,
Mária, védj engem, a sötét pokol el sose nyeljen,
támaszom ám légy te s a Fiadnak, a szentnek ajánlj be!

Étették Testtel, megkenve a krizma-kenettel.
Járt mint Szent István, ezt hirdeti, vallja szavam, szám:
Az Magyarországot szent Szűz tenyerébe ajánlott;
Hunyadi meg, János, ki keresztért kard-buzogányos,

országot bírván, kéré: gondozza Kapisztrán,
lássa, mit isten mond, könyörögjön, eméssze a szent gond,
hassa a példával főrend- s a vitézeket által:
mind Magyarországon védül versengve tusázzon.

Mellé állt páter Kapisztrán János, a fráter,
Rómából pápa küldvén szent megbizatásra,
nyomban követte, kit pápa meneszt: a követje,
mind bűnét imhol oldják a pokolbeli kíntól,
papjai istennek mind híven imádva esengnek.
S istentől angyal követül jött íme azonnal:
- Köntösödet vedd fel - szólt - földről Krisztus szava rendel,
életeden végezz, társulj szentek seregéhez,
hagyd húnok harcát, mennyeknek járd a csapatját! -
Földnek törvényét elhagyta azonnal, a rendjét,
és e világból halt, Krisztussal örökre de él majd.
Lőrinc-nap akkor mult, hogy elvitte a vad kór,
volt hava: augusztus s három nap mulva lesz idus.

Csáki Ferenc nyargal gyors fámiliáriusokkal,
véle erős szolgák s amazok szolgái kitoldják.
Tiszta, derűs éjben most mennek ezek feketében,
körben üget had, ló, úgy megy szekerén a koporsó
és minden rését gyantázza szurokkal a készség.
Gyulafehérvárott végtisztességre megállott,
nagypompáju a gyásza ott, lőn a halott siratása,
nagymise is lévén, számost mondtak temetésén
s földnek adák testét, ugyanottan a sírba temették.

Jaj, leesett koronánk, diadalmi amely vala, pálmánk!
Úr, így nem jára, több mint a király koronája.
Húnyadinak holtán, jámbor vezető elomolván,
hún főrend szerte így árva maradt im örökre.
Már ki leszen diadalmas, húnok őrzője, hatalmas?
Papság istápja, magyarok védője s a gyámja?
Csak maga már isten s országunk Anyja segítsen!

Már a király tétlen, hada is nyomorult henyeségben.
S mind a magyar báró, magyarok jussát legyalázó:
dolgoztat, dikáz[1] csak nyúz, de reád sose vígyáz.
Csak hasukat féltik, nem félik azonban az Égit;
háboruhoz restek, hol a bősz törökök seregelnek.
Országot, népet hajdanta csatán hada védett
és a magyar főrend bátor vala, harcnak elé ment:
most nemes és báró henye már s csak gaz leve, ártó.
Nagyzás felhője s hitvány elméknek a gőgje
kapzsi, irígy vágyak rontják s heve rút bujaságnak.
Nem védné isten, mindent ki halálra vet innen:
ítélne rajtuk, nem lenne a népen uralmuk!

Ime, Temesvár sír, Magyarországból ki sokat bír
s Erdély is gyászos, merthogy vala pajzsa e János,
Húnyad, Szabadka, Madaras meg Déva siratja,
mert ime elméne mind ország támasza, védje,
természet rendje folytán földön fejedelme.

Ő magyarokhoz jó, hívnek bő kézzel adózó,
nyájasan szóló, szép erkölcsű, keze buzgó,
Szent László módján járt mindenkor szive dolgán.
Tőn cseheken torlást, a kereszt rontóira rontást,
németeket jára, besnyőt, szerecsenyre, tatárra.
Élni fog, ugy vélem, emléke örökre eképpen,
mekkora védelmet nyujtott, mennyit s hogyan is tett:
így a magyar földön hát érdeme éljen örökkön.

Nem síp és ének, de szavával az esdekelésnek,
sok jó szent által s a papoknak az áldozatával,
szentmise, óhajtás, himnusz s prózában imádás
Krisztust megnyerje, Szűz könnye a bűnt letörölje
s szent Fia által az ég örömében örökre lakozzék.

1. Dica: adó, rovás. Dicare: rovásra venni, adóztatni.

FÜGGELÉK

A római eredetű kalendae játék szláv közvetítéssel kétségtelenül hatott a magyar alakoskodó játékra; a szarvas-állatot mímelő alakoskodás azonban ősidők óta a finn-ugor sámánoknál is divatozott s a magyarság azt bizonyára magával hozta már új hazájába. A „regös ének" ó- és középkori magyar nyelvű költészetünk egyetlen - ha nem is maradványa, de - hagyománya, emléke lévén, idézzük e helyen is egyik Vas megyei változatát:

Regös ének

Ahol keletkezik egy fényes nagy út,
amellett keletkezik egy halastó-állás.
Hej, regülejtem, regülejtem! (Azaz: regő rejtem.)
Azt is fölfogá az apró sásocska,
arra is rászokik csudafiúszarvas.
Hej, regülejtem, regülejtem!

Noha kimenél, uram Szent István király,
vadászni, madarászni,
de nem találtál sem vadat, sem madarat,
hanem csak találál csudafiúszarvast.
Hej, regülejtem, regülejtem!

Ne siess, ne siess, uram Szent István király,
az én halálomra.
Én nem vagyok vadlövő vadad,
hanem én is vagyok az atyaistentől
hozzád követ.
Hej, regülejtem, regülejtem!

Homlokomon vagyon fölkelő, fényes nap,
Oldalamon vagyon árdeli (a teli?) szép hold,
jobb vesémen vannak az égi csillagok.
Hej, regülejtem, regülejtem!

Szarvam vagyon, ezer vagyon,
Szarvam hegyin százezer szövétnek,
gyujtatlan gyulasznak, oltatlan alusznak.
Hej, regülejtem, regülejtem!

Az első és négy-ötödik bekezdés alighanem összetartozott, a középső más énekből került bele, gondolattársítással. Nép ajkán élő, de már értelmeveszett énekek összekeverésére érdekes példát említ Thaly Kálmán (Adalékok II. 237-8): egy öreg katona a Rákóczi nótát, Rákóczi kesergőjét és a Tüzéri temetés c. egyforma hangulatú dalokat zagyválta össze. - Regös-énekünk fennmaradt szövege is ilyen egyveleg. - Az a feltevés, hogy szent István neve a vízkereszt idején levő Szent István első vértanú ünnepe révén került volna az énekbe - indokolatlan, mert a pogány dalnokokat Szent István király és utódai üldözték, nem az első vértanúk!

A csillag

- Vízkereszti játék Hartvik győri püspök pontifikáléjából, 1100 körül -

Reggeli ájtatosságkor, kilencedik responsorium után follyék le a (fonálon függő, betlehemi) csillag hordozása a következőképpen:

A három napkeleti bölcs álljon készen.

AZ EGYIK *Szűz Mária oltára előtt, kezdje magas hangon:* Csodálatos fényben égő csillag!

A MÁSIK *az oltár jobboldalán ismételje:* Csodálatos fényben égő csillag!

A HARMADIK *a baloldalon állva folytassa:* Csodálatos fényben égő csillag!

EGYÜTT *énekelve járuljanak Szűz Mária oltárához:* Mely mutatja, hogy megszületett a Királyok Királya, kinek jövetelét jövendölték egykor a próféták!

Az oltárról kis edényekben nyújtsák át nekik a misztikus ajándékokat: Gáspárnak aranyat, Menyhértnek tömjént, Boldizsárnak mirrhát. És vonuljanak Heródeshez ily énekkel: Menjünk hát és keressük meg őt és ajánljunk fel neki aranyat, tömjént és mirrhát ajándékul!

HERÓDES *a templom közepén, koronás fővel, trónusán ülve ezt kérdezi a napkeleti bölcsektől:* Minő jelből tudjátok, hogy megszületett a király, akit kerestek?

A NAPKELETI BÖLCSEK AKKOR: Tudjuk a csillagról, mely keleten mutatta, hogy megszületett.

ÉS HERÓDES: Mondjátok meg nekünk, azt hiszitek, hogy országol ő?

ÉS A NAPKELETI BÖLCSEK: Valljuk, hogy országol ő! Messze földről ezért jöttünk, hogy misztikus ajándékokkal imádjuk őt.

Irnokok üljenek Heródes körül, ruhájuk subtilis, fejükön csúcsos süveg, kezükben tartsanak könyvet.

HERÓDES *kérdezze őket ekképpen:* Kérdezlek titeket, ó, ti írástudók! Minő írást találtok e gyermekről a könyvekben?

AZ IRNOKOK *feleljék:* Uram, próféták írásaiban látjuk, hogy Bethlehemben, Dávid próféta városában születik a Krisztus, - így mondja a jóslat...

A KÓRUS *felelje rá a bizonyságtételt:* Bethlehem, nem vagy-e legkisebb?

HERÓDES *ekkor ily szavakkal küldje el magától a napkeleti bölcseket:* Menjetek és szorgalmatosan tudakoljátok e gyermeket! Ha pedig megtaláltátok, térjetek vissza hozzám, hírt adni róla nékem!

A napkeleti bölcsek eljőve Heródestől, nézzék a csillagot.

AZ EGYIK *ujjával mutatva mondja:* Íme a csillag!

ÉS A MÁSIK: Íme a csillag!

A HARMADIK IS: Íme a csillag!

Majd EGYÜTT *haladva így folytassák:* Miképpen keleten láttuk, ismét előttünk jár a fényes csillag!

KÉT KLERIKUS, *kappába öltözve, álljon a kép mellett, mely Szűz Máriát ábrázolja, kezében a fönséges Kisdeddel; mondják e verset:* Kik ezek, akiket csillag vezet hozzánk idegen földre, sose hallott dolgokat hozván?

A NAPKELETI BÖLCSEK *feleljék:* Tharsis, Arábia és Sabba királyai vagyunk, akiket ti láttok. Most született Krisztus király urunknak hozunk ajándékot; csillag vezérelt minket, hogy imádjuk.

AZ ŐRTÁLLÓK *erre ujjukkal a képre mutatva mondják a napkeleti bölcseknek:* Íme a Kisded, akit kerestek! Sietvést hát imádjátok, mert megváltást ő hoz rátok!

A HÁROM NAPKELETI BÖLCS *ekkor az Urat köszöntve, mondja:* Üdvözlégy népek fejedelme!

AZ ARANYAT HOZÓ *ajándékát átadván, mondja:* Vedd, király, az aranyat!

A TÖMJÉNT HOZÓ *is hasonlóképen:* Vedd a tömjént, ki valóban Isten vagy!

ÉS A MIRRHÁT HOZÓ: Eltemetésed jelét, a mirrhát!

EGY ANGYALI GYERMEK, *dalmatikába öltözve, emeltebb helyen állva mondja:* Beteljesült minden, mit megmondottak a próféták. Más úton térjetek hazátokba!

A NAPKELETI BÖLCSEK *ekkor más úton visszatérve örvendeznek az angyali üzenetnek. Antifonába kezdjenek, éneklés közben a kórusig haladjanak előre:* Ó, égi király, istállóban születik, akit oly nagy tiszteség kísér! Jászolban nyugszik és rejtve van, kié az egész világ!

Amikor ezt befejezték, erős hangon kezdődjék az ének:

TE DEUM LAUDAMUS!

JEGYZETEK A VERSEKHEZ
A VERSEK SORSZÁMA SZERINT

1. A költemény vége könyörgés a tatárok kiűzéséért. Miután a tatárdúlás nagyjában 1241 tavaszától 1242 nyaráig tartott, a vers ezen idő alatt, a tatárok kivonulása előtt íródott. 31 tízsoros szakaszból áll a következő rímeléssel: aa, bb, c, dd, ee, c. A két párrím olykor négyes csoportrímmé egyesül. A hangsúlyos verselésű, nyolc szótagú sorok közepén sormetszet. A költeményt csak 1878-ban fedezte fel Marczali Henrik lengyel földön és tette közzé a Történelmi Tárban. Lírai és történelmi költészetünk legrégibb fennmaradt darabja. - Valószínűleg a Dalmáciába menekült Béla király környezetében íródott. A versben szereplő antik mitológiai vonatkozások arra vallanak, hogy a költőre hatott a 13. század első felében Dél-Itáliából kiinduló korai renaissance.

2., 3. A pannonhalmi kolostor irattárosainak verses feljegyzései az oklevelek hátán: kegyes gondolataikat az adománylevelek ihlették.

4. Szent Gellért, a csanádi egyházmegye első püspöke (980-1046) velencei származású volt s a hűbériség elleni első nagy lázadás alkalmával ölték meg. - A vers formátlansága régi eredetre, a hazai költői gyakorlat kifejlődése előtti időre vall: ritmikus próza.

5. A skolasztikus szellemű himnusz szerzője Jean de Limoges ciszterci szerzetes, latin nevén Johannes Lemovicensis; 1170 körül született, később Franciaországból magyar földre került, itt működött és 1208-18 közt zirci apát is volt. Összes munkáit a magyar cisztercita rend adta ki. (L. Források)

6. *Az úgynevezett Sittichi Rímes Krónika eredetéről.* A szlovén földön levő sittichi cisztercita kolostor irataiból újabban került elő az úgynevezett Sittichi Rímes Krónika. Szentpéteri gyűjteményes kiadásában (Scriptores rerum Hungaricarum, Bp. 1938) sajtó alá rendezője, Kós I. álláspontja, hogy a munka szerzője az ausztriai Heiligenkreuz-ban levő cisztercita kolostor névtelen szerzetese, aki kolostora követségében csatlakozott az esztergomi érsek kíséretéhez, úgy kereste fel 1240-ben IV. Béla királyt soproni időzése alkalmával. Ilyen küldetés megtörténtét valószínűsíti IV. Béla királynak 1240 májusában kelt s az említett osztrák kolostor javára kiállított adománylevele. A Heiligenkreuz-ban készült kézirat aztán átkerült volna egy másik cisztercita kolostorba, a sittichibe. A magyar papok romlottságának megrovása és az urak pompáján való megütközés, Kós szerint, szerzetesi és külföldi írót gyaníttat.

A konjekció alapja tehát mindössze annyi, hogy a kézirat egy ciszterci kolostorból került elő s hogy IV. Béla egy másik külföldi ciszterci kolostort megadományozott. A szerző minden bizonnyal pap; de a szöveg semmi alapot sem ad arra, hogy szerzetesnek és külföldinek tartsuk. Ugyanis: a) a nem szófukar költő célzást sem tesz arra, hogy külföldről jött és Béla királlyal közvetlen dolga lett volna, b) hogy okkal vagy csak történetesen került az esztergomi érsek kíséretébe, c) az út Ausztriából Sopronba nem Esztergomon át vezet.

Ezzel szemben: a) Az első két szakasz közvetlenül fordul magyar papi hallgatósághoz és a költemény folyamán többször hivatkozik a hallgatóság magyar ügyekre vonatkozó tudomására. Vagyis a vers magyar papi hallgatóság előtt élőszóval elmondandó éneknek készült. Ha a Kós által feltételezett heiligenkreuzi követség 1240-ben járt itt s a vers 1245 után - mert a vers már megemlíti V. István 1245-i ifjabb királlyá koronázását - külföldön készült, érthetetlen, kihez kívánt volna szólni a költő, b) Elmondja Róbert érsek halálát és Mátyás érsekké tételét. Ezt részletezi, mert a költőt és társait közvetlenül érinti és mint természetes dolgot, indokolás nélkül beszéli el az új érsekkel történt soproni utazást, mégpedig többes szám első személyben. Ez nem fejedelmi illetve költői többes, hanem a költőt és társait jelenti, akik az esztergomi érsek udvarához tartozó papok, c) Elbeszélésébe komoly indok nélkül beleerőszakolja Szent Adalbert nevét, aki az esztergomi egyház alapítója s akiről az esztergomi kanonokok antifonái, zsolozsmái szólnak: Adalbert keresztelte Szent Istvánt, akinek utóda IV. Béla. Ezen ügyetlen kitérés miatt neveződött a költemény „rímes krónikának". Valójában azonban IV. Béla és udvarának dicsérete s az udvar és urak pompáját nemhogy nehezményezné, de bámulja. A laza szerkezetű ének alighanem az újabb tatár veszedelem idején készült s magasztalja a nagy királyt, aki minden külső és belső támogatást megérdemel; a költemény befejezését azonban sajnos nem ismerjük.

A mű lelőhelye a szerző megállapítása szempontjából csak másodlagos értékű, amikor a fentiek mind magából a mű szövegéből állapíthatók meg. A kézirat történetesen került a határos külföldre, mint annyi más magyar munka. A szerző azonban nem külföldi szerzetes, hanem az esztergomi kanonokok közt keresendő.

7. IV. Béla és neje, Laskaris Mária 1270-ben haltak meg, ifjabb fiuk, Béla szlavón herceg 1269-ben. Egymás mellé temették őket Esztergomban, a minoriták templomában. A vers alighanem minorita szerző munkája s Kálti Márk históriája is közli.

8. Gentilis bíbornokot a római pápa 1308-11 közt legátusként működtette Magyarországon abból a célból, hogy Anjou Carobertet, a későbbi I. Károlyt a magyar trónra segítse. A legátus súlyos adót vetett ki a magyar papságra, a magyar politikai és egyházi ügyekbe egyaránt súlyosan beavatkozott: erre céloz a vers.

9. Szent Demeter ereklyéit Sirmiumban tisztelték: a Szerémségben, innen hazai kultusza.

10., 16., 17., 39. alatti versek közös forrása a 11. század végén keletkezett úgynevezett Nagyobb legenda vagy a következő század elejéről Hartvik: Szent István élete c. munkája, valamint a magyar gesta legrégibb alakja. Ezek szerint Gyécsa fejedelemnek álmában megjelenik István első vértanú s hírül adja fia születését, valamint Szent Adalbert hittérítő közeledését, inti Gyécsát, hallgassa meg a szentet és fiát nevezze Istvánnak. A gyermek megszületik, növekszik, latinul tanul, királlyá lesz, maga prédikálja a keresztséget, de fegyverrel is megtöri az ellenkezőket. Ő Magyarország apostola. Templomokat alapít és dús alapítványokat tesz. Éjszaka álöltözetben osztogat alamizsnát; egy ízben koldusok megtámadják, megtépik szakállát. A megaláztatásért a király hálát ad Szűz Máriának, akinek országát is felajánlja. Halála után a mennyben kapott örök trónt. A forrásokban semmi nyoma a „Vajk" történetnek. A szokványos külföldi legendákból összerótt elbeszélésekből kevés illik Szent István történelmi alakjára. - A versekben feltűnő az Atilla kultusz jelentkezése és a szittya eredet romantikája, mely összefonódik a keresztény öntudattal.

Ezen utóbbi körülményből kiindulva, e munkáról írt tanulmányában Mezey László a Magyar Századok c. kötetben megjelent tanulmányában (Horváth János Emlékkönyv) a költemény keletkezési idejét 1282-1290 közé teszi és szerzőjét Ladomér érsek környezetében, az esztergomi augusztinusok közt keresi; talán Miklós perjel személyében: ezek szerint a Kun László udvarában otthonos és Kézai Simon gestájában irodalmi alakban is megnyilvánult Atilla-kultusz és keleti orientáció, pogánykodó hangulat ellenhatásaként íródott.

A mű, korának szokása szerint, nem minden sorában eredeti. A Szent Gellért és egy angliai officium egyes versei is megtalálhatók benne, Szent Istvánra alkalmazva. A költemény francia mintája 1270-ben kelt. A rímes prózai részletek bizonyára még a 12. századból valók.

10. A magyarul adott latin műszavak a következők: *Vecsernyére* - Ad vesperas, *Magasztalásra* - Ad magnificat, *Imára hívás* - Invitatorium, *Éjjeli ájtatosság* - Matutinum, In primo nocturno, *Hajnali ájtatosság* - In secundo nocturno, *Virradati ájtatosság* - In tertio nocturno, *Dicséret* - Laudes, *Áldásmondásra* - Super benedictus, *A második vecsernyei magasztalásra* - Ad magnificat in II. vesperis, *Megemlékezés* - Memoria, *Félkar* - Antistropha, *Karválasz* - Responsum, *Karvezető* - Versus.

11., 12. Forrásuk részben a szent legendája, ünneplik a váradi egyház alapítóját, váradi sírján csodák történnek, a hozzá fordulóknak igazságot oszt, az istenítéletek színhelye Magyarországon; aki megtagadja szentségét, annak egészségében kárt tesz. Magyar hagyományokat szólaltat meg a gyönyörű 9. vers: László az idegen hódítók kikergetője, „egy magyarként barbárokat ezret kerget egymaga". Halála után is védelmezi az országot, amint Nagy Lajos korában János minorita jegyzi fel a híres kún csatát. „Királyok is őt dicsérik" - ez kivált Nagy Lajosra és utódaira vonatkozik, akik fontosabb dolgaikban Váradra zarándokoltak, oda is temetkeztek, az ő korukban vált Szent László a lovagkirály példaképévé. - Abból az időből való szép latin költemény az is, melynek közismert fordítása: *Idvezlégy, kegyelmes Szent László király* a 16. század elejéről származó feljegyzésben maradt ránk, de lehetséges, hogy régebbi keletű.

Ének Szent László királyról

Idvezlégy kegyelmes Szent László kerály,
Magyarországnak édes oltalma,
szent kerályok közt drágalátos gyöngy,
csillagok között fényességes csillag.

Szent háromságnak te vagy szolgája,
Jézus Krisztusnak nyomdoka követi,
te, Szentléleknek tiszta edénye,
Szíz Máriának választott vitéze.

Magyarországnak vagy kerály magzatja,
szent kerályoknak fényes tüköre,
tenéked atyád kegyes Béla kerály,
hogy hozzá képest kegyes kerály lennél.

Nekönk sziletíl Lengyel országban,
menyből adatál nagy csudaképpen;
másszor sziletíl szent keresztvíztől,
ősödnek nevén László lőn neved.

Mikoron méglen gyermekded volnál,
kihoza Béla kerály jó Magyarországba,
hogy dicsekednél te két országban:
Magyarországban és mennyországban.

Te telepedél Bihar-Váradon,
az várusnak lőn édes oltalma,
templomot rakatál Szíz Máriának,
kiben most nyugoszol minden tiszteségvel.

Környőlfekeszenek téged császárok,
püspökök, kerályok és jobbágyurak,
olaj származik szent koporsódból,
tetemed foglalták az szép sáraranyból.

Téged dícsérnek szent zsolozsmával
papok, diákok és várusnépek,
téged földnek kereksége,
mert téged dícsérnek Istennek angyeli.

Te dicsekedel kerály-székedben,
képed feltötték az magas kőszálra:
Fénylik, mint nap, sajog, mint arany,
nem elégeszik senki tereád nézni.

Te arcul teljes, szép piros valál,
tekintetedben embereknél kedvesb,
beszédedben ékes, karodban erős,
Lám, mindent te ejtesz, ki teveled küzdik.

Tagodban ékes, termetedben díszes,
válladtul fogva mendeneknél magasb;
csak szépséged császárságra méltó,
hogy szent korona téged méltán illet.

Testedben tiszta, lelkedben fényes,
szívedben bátor, miként vad oroszlán,
azért neveztek bátor Lászlónak,
mikoron méglen ifjudad volnál.

Mert választa az Szíz Mária,
megdicsőite sok jó ajándékkal,
hogy te őriznéd és oltalmaznád,
néki ajánlád jó Magyarországot.

Fejedben kele az szent korona,
megbátorejta téged az Szentlélek.
Kezded követni atyádnak életét,
rózsákot szaggatál, koronádban fízéd.

Dícsérjük, magyarok Szent László kerályt!
Bizony érdemli mi dícséretönköt;
Dícsérjük őtet angyelok, mondván:
idvez légy kegyelmes szent László kerály!

13. Forrás: Szent Imre legendája. Eszerint: Imre Szent István király fia, gyermekkorában tudós nevelésben részesül, éjszaka keveset alszik, sokat imádkozik; a veszprémi egyházban látomása van: istennek a szüzesség a legkedvesebb, tehát Imre felajánlja testi és lelki szüzességét. Atyjával meglátogatja a pannonhalmi klastromot, ott a barátokat csókkal üdvözlik, de Imre egyeseknek több csókot is ad, Mórnak hetet. Atyjának megvallja, hogy az üdvözlést aszerint mérte, hogy ki-ki mennyi ideje tartóztatja meg magát, Mór pedig teljesen szűz. Imrét királylánnyal házasítják össze; ő nem érinti feleségét: ezért nevezik a magyar ifjúság örök példaképének! (?) Halála után a mennybe szállt.

14. Szent Imre zsolozsmájának egy részlete, a történetet a legenda részletesen elbeszéli. Egy Konrád nevű lovag súlyos bűnét a pápa sem bocsáthatja meg, de testére páncélt láncoltat s lepecsételt levélbe írja bűnét. Meghagyja, hogy addig zarándokoljon, amíg a vasláncok elszakadnak, a páncél lepattan róla és a levélben kitörlődik az írás: ez lesz jele isten bocsánatának. Sok viszontagság után Konrád lovag Fehérvárra kerül Szent István sírjához, éjszakai látomás Imre sírjához utasítja: ott bekövetkezik a csodás feloldozás.

15. Remete Szent Pál (230-343) a legenda szerint egyiptomi remete, barlangban élt, holló naponként itt kenyérrel táplálta. - Halála előtt Remete Szt. Antal felkereste. Az eredetileg remeték összegyűjtéséből szerveződött magyar Pálos-rend védőszentje, innen hazai tisztelete.

18. Szent Erzsébet († 1231.) II. Endre magyar király leánya, IV. Béla testvérnénje négyéves korában került Thüringiába s egész életét Németországban töltötte. Fiatalon özvegységre jutott, férje rokonsága kisemmizte s egy fanatikus gyóntató befolyása alatt, testi és lelki önkínzások, kegyes cselekedetek gyakorlása közt fiatalon fejezte be életét.

A Szent Erzsébetről szóló verseknek ez a darabja eredetileg más szentről szól és külföldről szivárgott a hazai használatba, itt alkalmazták Erzsébetre: a középkor képzeletében a szentek alakja meglehetősen egyforma volt.

19. A Biblia szerint az angyalok szellemi lények, halhatatlanok, Isten követei. A középkori teológia a hűbériség mintájára kilenc rangosztályba sorozta e mennyei lovagokat s a tiszteletadás különböző fokait állapította meg számukra. Az elsők közt is első Mihály, a mennyei seregek fővezére.

20. Szent Adalbert hittérítő, vértanú, az első esztergomi püspök, Esztergomban mint az egyház alapítója részesül tiszteletben. A legenda szerint Szent Istvánt ő keresztelte meg.

21. Thuróczi János Krónikája őrizte meg ezt a leoninus sirató verset I. Károly haláláról.

22-32. Rímes Krónikánk szerzője Henrik 1300 körül született a meisseni őrgrófság Müggeln nevű községében, az Elba folyó mellett. Tanulmányait alighanem a meisseni püspöki iskolában folytatta és igen nagy műveltséget szerzett. Nevezetes német mesterdalnok. Hosszú időt töltött a prágai udvarban

mint János, majd Károly cseh királyok bizalmasa, alighanem az új prágai egyetemmel is kapcsolatban állt. Károly cseh, Lajos magyar király és Rudolf osztrák főherceg szövetségi találkozóján kerülhetett először Magyarországra. Német nyelvű históriájában megírta Magyarország történetét a budai krónika családjához tartozó história alapján, művét Rudolf főhercegnek ajánlotta. Viszonya a cseh udvarral alighanem megromlott, mert 1359-61 közt már hazánkban él. Itt írta latin versekben Rímes Krónikáját, melyet Nagy Lajos királynak ajánlott. A szerző saját dalaira és más német Minnesängerek versalakjára és nótájára szerzett énekek előadhatók voltak a király asztalánál, bármely ünnepélyes alkalommal, nemzetközi közönség előtt. A költő talán csalódott a királyi pártfogásban, mert a nagy mű töredék maradt: Salamon király koránál szakadt meg. Müggelni Henrik eltávozott az osztrák tartományokba és Stíriában, 1369-ben adott utoljára életjelt. - Bár a nemzeti jelleg, a gondolkodás és anyanyelv a latin írásokban is megnyilatkozik, Henrik magyar földön, magyar használatra, magyar tárgyról költött énekeinek kétségtelenül helyük van a magyar középkor költészetében.

A középkor lovagi és udvari költészetében önálló költőnek, dalnoknak csak az számított, akinek saját költésű dallama, illetve ehhez alkalmazkodó versformája volt. Aki másként járt el, „daltolvaj"-nak számított. A költői gyakorlat hanyatlása, Henrik mester idejében e szabály már nem töretlen, de a szerző lelkiismeretesen feljegyzi - a szerzői jog tiszteletéből és útbaigazításul is -, hogy a vers saját dallamára vagy melyik más költőnek ritmusára készült. E dallamok nagy része fennmaradt. - A 49 részből álló mű 3., 4., 6., 16., 17., 18., 26., 36., 37., 39., 47. énekét közöljük.

33. Az iskolát, talán külföldi főiskolát végzett diákok nem kapnak papi hivatalt - panaszolja a megkapó siralom -, latin nótákat kántálva, sípolva járják a világot, erkölcsileg lezüllenek, elégtételül legalább mennyei koronát kívánnak a szentek közt, ha már a földön csak semmirevaló, korhely protekciósok érvényesülnek. - A költeményt ugyanaz a 15. századbeli steyri kéziratos gyűjtemény őrzi, mint a Papok siralmát. Ebből és a 8. számú verssel való stiláris kapcsolat folytán következteti Mezey László ugyancsak 14. századbeli és magyar eredetét. A gyűjtemény többi darabja még ismeretlen.

34-38. E szép versek kétségkívül erotikus jellegűek, de a középkor szellemének megfelelően, ez burkolt alakban jelentkezik. 34. alighanem 14. századbeli.

39. A 15. század végén keletkezett s a műfaj dekadenciáját mutatja. Az esztergomi renaissance kori kanonokok világi dallamra énekelték.

40. A lendületes, szép költemény szerzője a spanyol Jativa, latin nevén Jacobus Aegidii Setabitanus domonkos-rendi szerzetes, aki Rómában élt és magister sacri palatii méltóságot viselt. Gyűjteményünkbe mégis felveendőnek tartottam, mert a vers tárgya magyar s felvételt nyert az összes magyar breviáriumokba. Magyarországon általánosan elterjedt.

41. A még töretlenül középkori szellemet őrző költemény a királyokat stb. gyászoló hagyományos leoninus formában készült. Szerzőjét a Hunyadi által kedvelt minoriták közt gyanítom, talán maga a versben szereplő Péter fráter, aki saját személyén kívül Kapisztrán nevét is belefoglalja költeményébe. - Hunyadi haláláról egy ugyancsak ferences eredetű, rímes próza-siralom is maradt fenn; ezt is Kovachich gyűjteménye őrzi. (L. Források)

Függelék: Kardos: Diarium 1941. 34-5, és Kniewald: Magy. Könyvszemle 1941, 1-21. I.

A magyar középkor költészetéből mások fordításai. *Hegedüs István:* A legrégibb magyar tárgyú költemény (Planctus) Irodalomtörténet, 1913. évf. Ugyanaz: A magyarországi latin coelestis lyra. Akadémiai Értesítő, 1914. - *Babits Mihály:* Amor sanctus. Bp. 1933. - *Kosztolányi Dezső:* Szent Imre himnuszok. Bp. 1931. - *Clauser-Gerézdi:* Szent István himnuszok Bp. 1938. - *Gerézdi Rabán:* Szent István officiuma. Pannonhalmi Szemle, 1938. - *Sík Sándor:* Himnuszok könyve, Bp. 1943. - *Szirmai Borbála* fordításai: Lélek Szava, 1942 évf. stb.

MŰFAJOK, VERSFORMÁK

A *sequentia* a mise menete közé iktatott ének, mely az ünnepnap szentjéről szól. A régi időkben általános volt, ma már csak szórványosan szerepel a szertartásban. A sequentia műfajához tartozó költemények szerkezete a következő. Három részre oszlik: l. Bevezetőben örvendezésre hívja fel a népet - magyar szentek esetén Magyarországot illetve Pannóniát -, amiért nyerte a szentet. 2. Elmondja röviden a szent történetét. Az elbeszélés többnyire túlságosan is tömör, szerkesztéssel nem törődő, valósággal csak utalás, emlékeztetés a szent legendájára, melyet a misében úgyis felolvasnak és melynek szövege alapján készült a vers. Sikerültebb esetben az elbeszélés szinte balladává alakul. 3. Könyörgés a mennyben lakozó szenthez közbenjárásért.

A *zsolozsma* olvasmánya a Breviariumnak, a papság kötelező mindennapi olvasókönyvének s a megadott ünnepen szerepel szövege. A kolostorok és káptalanok lakói együtt, karban mondják. Egy-egy zsolozsma nem egyszerre mondódik el, hanem részekre oszlik, melyek a nap különböző szakain esedékesek hajnaltól estig. Lásd az itt közölt Szent István zsolozsmát, mely ezt a beosztást és a karban való recitálás módját is feltünteti.

Antifona: A zsoltáréneklés közé iktatott, rövid vers, váltakozó karok előadásában.

Himnusz: Vallásos óda, a legrégibb eredetű költői műfaj. A keresztény himnusz a 4. században keletkezett, a középkorban keleten görögül, nyugaton latinul egyaránt virágzott.

Planctus a gyászoló, sirató költemények szokásos elnevezése a középkorban. Irodalmunkban a tatárdúlásról szóló gyászének képviseli kivált ezt a műfajt, azért röviden csak a Planctus néven szokás említeni.

Rímes krónika: Kivált Németországban divatozó műfaj. A történelmi események egymásutánjának többnyire száraz megverselése, költői törekvés nélkül.

Leoninus: Nem műfaj, hanem verselési mód, nevezetesen az antik időmértékes verselésnek rímeléssel való tetézését jelenti. Divatozott a középkorban és újra felbukkant a barokk időben. Nálunk a múlt század elején még nagy népszerűségre vergődött magyar leoninusaival Gyöngyösi János, „a nagy tordai poéta”. - A leoninus hexameterek és pentametereknél a sormetszet rímel a sor végével.

A *versformát* a fordítások híven követik. A leoninusoktól eltekintve, költeményeink legtöbbnyire négy verslábú sorokban íródtak éspedig részben - a latin egyházi költészet atyja, Ambrosius nyomán - jambikus lüktetéssel, nagyobbrészt azonban a népnyelvhez közelebb álló trochaeus lejtéssel, hangsúlyos verseléssel. A középkori versen uralkodik: a rím. A latin rím a magyarral azonos, két szótagú. Általában tiszta, pattogó. Leggyakoribb a páros rím, de sűrűn előfordul a három, négy, sőt több sorból álló csoportrím is, továbbá a két vagy több sort összefogó ölelkező rím, valamint a keresztrím és félrím. Használatosak belső rímek (például a Planctusnál), szójátékok (Remete Szent Pálról). A román stílus korában a versalap szabályos, a gótika idején ebben is játékos szeszélyt figyelhetünk meg: egy versen belül is változatos strófák, módosuló rímelés.

A Rímes Krónika a nyugati nemzeti nyelvű dalköltészet formáit szólaltatja meg latinul: változatos, keresett versalakok, melyek szorosan kapcsolódnak a dallamhoz. Lásd még a jegyzet vonatkozó helyén.

A KIADÁSRÓL

Az 1950-es Franklin kiadáshoz képest a bevezető, a jegyzetek, a függelék szövegét az akadémiai helyesírási szabályzat szerint közöljük, a versek esetében csak ott tértünk el az eredeti kiadás írásmódjától, ahol verstanilag indokolatlan volt a helyesírási normától eltérő szóalak.

Itt közöljük az Ének Szent László királyról Gerébnél - általunk ismeretlen ok miatt - hiányzó versszakait *A régi magyar vers* (Bp., Akadémiai Kiadó, 1979., Memoria Saeculorum Hungariae 3.) c., Komlovszki Tibor szerkesztette kötet alapján:

(15.) Te tátároknak vagy megtörője
mag(v)okat szaggatád az havas(okban);
te pogányoknak vagy rettenetük,
törökök mondottak föld félelmének.

(16.) Te kivagdalád az eretnekeket,
elszaggatád, mind kigyomláltad;
nem volt időben gonoszól tevő,
mert csak híredn(eved) mindenek rettegték.

(17.) Azért igazságnak valál bírója,
az szép szíz(s)égnek valál koronája
te tisztaságnak tiszta oltalma,
irgalmasságnak teljes követője.

UTÓSZÓ

A XX. század első felében a magyar irodalomtudomány egyik kiemelkedő teljesítménye volt Geréb László munkássága. Az 1905-ben született író, műfordító, irodalomtörténész kezdetben a jogi pályán helyezkedett el, majd a második világháborút követően került egyre közelebb kedvelt témájához, a középkori latin nyelvű irodalomhoz. Jelentős műfordítói munkásságának kiemelkedő darabjai Morus Utópiája vagy II. Rákóczi Ferenc Vallomásai. Emellett a magyar irodalom és történelem fáradhatatlan búváraként a régi nyelvemlékek megelevenítésén munkálkodott, a magyarországi humanista irodalom fordítójaként és népszerűsítőjeként több elfeledett művet tett fordításai révén hozzáférhetővé. Ezek közül egyik az 1950-ben megjelent, A magyar középkor költészete című, mely a középkori latin nyelvű magyar líra antológiája. A versgyűjtemény a Franklin Könyvkiadó gondozásában látott napvilágot.

Geréb László bevezető tanulmányt is írt a kötethez, amely a magyar középkori költészet, illetve ezen némileg túlmutatva a magyar történelem és irodalom vázlatos összefoglalását adja a honfoglalás előtti időktől egészen a magyarországi reneszánsz megjelenéséig. Bevezetése nélkülözi száraz, irodalomtörténeti adatok felsorolását, ehelyett élvezetes kritikai stílussal közelít a középkori irodalomhoz, mely gesztus a laikus olvasó számára is kitárja a középkori kultúra kapuját. A szerkesztő kritikája ugyanakkor pontos megfigyeléseken alapul, a kötetben megjelenő forrásoknak alapos stilisztikai és esztétikai megítélésére törekszik. Geréb László nemcsak válogatta, de fordította is ezeket a műveket, melyek a magyar irodalom és ezzel együtt a magyar szellemtörténet kiemelkedő kordokumentumai is, hiszen a magyar nép önmagáról való gondolkodásának hű tükrei. A kötet szerkesztőjeként célja volt a bevezetésben a középkori magyar irodalom és gondolkodás szemléletes rekonstrukciója a latin nyelvemlékek segítségével. A kötetben szereplő lírai alkotások ugyanakkor fontos dokumentumai a magyar nyelv irodalmivá fejlődésének is. „A magyar középkor eredeti költészete tehát, amit ismerünk, ami ránk maradt, csupa latin nyelvű alkotás. E latin versek is szervesen beletartoznak költészetünk anyagába, történetébe - megismerésük tehát kívánatos és mellőzhetetlen mindenki számára, akit a magyar művelődés története érdekel.” - indokolja az 1950-es kiadás bevezetőjében a kötet összeállítását a szerkesztő. A reális kép megalkotásához nélkülözhetetlen a hiteles történelmi háttér megismerése, melynek felvázolására is kísérletet tesz a szerző a bevezető tanulmányban.

Ezek az irodalomtörténet számára kiemelkedő fontosságú verses dokumentumok hírt adnak nemcsak a középkor szerzetes-költőinek stílusáról, hanem a kor emberének mentalitásáról, gondolkodásáról is. A „sötét középkorról” napjainkban is élő tévképzet hajlamos egyfajta primitív, a lélek világosságát elnyomó egyházi korlátoltság korának gondolni a X-XV. századi magyar kultúrát. Napjainkban egyes kutatók még azt is feltételezik, hogy alaposabban megvizsgálva a középkor korai századait, bizonyos kronológiai hamisítások nyomaira is bukkanhatunk; klerikális összeesküvést sejtve hozzátoldott évszázadok nyomait kutatják az európai középkorban. Geréb László a honfoglalás előtti költészettől a XV. század közepéig húzódó fonálként ábrázolja a középkor irodalmát, melyre az egyházi és világi irodalom jelentős és kevésbé ismert alkotásait igyekszik felfűzni. A magyar középkor irodalmának és művelődéstörténetének teljesebb megítéléséhez azonban az is hozzátartozik, hogy ne csak egy-két, a középiskolában tanult kiemelkedően fontos irodalmi alkotását (Ómagyar Mária-siralom, Halotti Beszéd és Könyörgés) ismerje a művelt magyar ember, hanem az irodalmi művek mint dokumentumok segítségével minél teljesebb képet alkosson arról a korról, mely a független magyar történelem és államiság egyik kiemelkedő időszaka volt.

Az írásbeliség magyar földön a kereszténység elterjedésével jelent meg. A magyar nyelvű líra első kiemelkedő alkotása az Ómagyar Mária-siralom azonban latinból készült fordítás. A latin nyelvű költészet túlsúlya az anyanyelvűvel szemben majd csak a reneszánsz és a reformáció korában szűnik meg, addig jellemzőbb a latin nyelv, és az európai minták követése. Geréb László műfordítói paradoxonja: munkája során a többnyire magyar szerzők latin nyelvű verseit fordította magyarra.

A rövid terjedelmű könyv a teljesség igénye nélkül igyekszik bemutatni a középkori magyar líra fontosabb állomásait, olyan források is megtalálhatóak benne, melyek napjainkban is kuriózumnak számítanak. A kötet első szemelvénye a tatárjárás idejéből fennmaradt siralmas ének, mely Rogerius püspök tatárjárásról írt költeményének méltó párja, „hatalmas vers ez az 1241/42. esztendőből." A válogatás egyik gyöngyszeme a Rímes krónika, mely még a legtöbb magyar szakos bölcsészhallgató előtt is ismeretlen. Ennek a XIV. század második felében íródott krónikának a Müggeln városából Magyarországra jött Henrik a szerzője, aki német nyelvű históriájában megírta hazánk történetét is, később ugyanezt tette a német minnesänger a Rímes krónikában latin nyelven Nagy Lajos királynak ajánlva. Az utolsó latin nyelvű ének a nándorfehérvári hős, Hunyadi János tetteinek és a csatának leírását tartalmazza. A kötet függelékében Geréb László a költemények pontos forrásait és megjelenésének időpontját, műfaját, jelentőségét méltatja.

Geréb László vallotta, hogy a műveltség nem öncél, annak terjesztése minden művelt ember feladata. Az életművét méltató emlékezések mindegyike kiemeli tudománynépszerűsítő munkásságát, hiszen többek között neki köszönhető, hogy sűrűn megjelenő köteteivel ébren tartotta a közvélemény régi magyar irodalom iránti érdeklődését.

Pompor Zoltán